

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Фінансово-правові засади страхування в Україні та зарубіжних країнах

Студента 2 курсу, 7м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації «Фінансове право»

Горбач Олександр Сергійович

Науковий керівник
к.ю.н., доцент

Андріїв Валентина Василівна

Гарант освітньої програми
к.ю.н., професор

Ніколаєва Людмила
Вікторівна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	8
1.1. Поняття та загальна характеристика страхування як інституту фінансового права	8
1.2. Принципи та фінансові правовідносини у сфері страхування.....	15
1.3. Генеза становлення фінансового-правового регулювання страхування ..	30
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	43
2.1. Загальнообов’язкове державне соціальне страхування в Україні та зарубіжних країнах.....	43
2.2. Особисте обов’язкове страхування певних категорій суб’єктів.....	56
2.3. Обов’язкове майнове страхування державних та комунальних підприємств	66
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА СТРАХОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	75
3.1. Суб’єкти уповноважені здійснювати контроль за страховою діяльністю.....	75
3.2. Відповідальність за порушення законодавства у сфері страхування	84
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Протягом багатьох століть страхування доводило свою значимість, як для підприємництва, так і для окремих громадян. Зародившись в 15 столітті, як система взаємодопомоги і розподілу матеріальної відповідальності при надзвичайних непередбачених обставинах для підприємців, страхування отримало розвиток у всіх країнах світу.

Із здобуттям Україною незалежності розпочалися глобальні соціально-економічні перетворення, пов'язані із трансформаційними процесами переходу від розподільчо-планової економіки до ринкових засад господарювання. Це, в свою чергу, призвело до скасування державної монополії у сфері страхування та появи приватних суб'єктів страхової та перестрахової діяльності.

Прийняття Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» від 10 травня 1993 року та, в подальшому, Закону України «Про страхування» від 07 березня 1996 року створило правову базу для провадження діяльності страхових та перестрахових компаній, філій страховиків та перестраховиків-нерезидентів, товариств взаємного страхування, страхових та перестрахових посередників. При розвитку української економіки потреба у страховій та перестраховій діяльності зростатиме разом із ростом ринкових відносин.

Юридична наука розглядає страхування як надзвичайно широку сферу діяльності, у межах якої перетинаються різноманітні види суспільних відносин. Правове регулювання страхування здійснюється багатьма галузями права, безпосередньо конституційним, адміністративним, трудовим, але в більшій мірі – цивільним та фінансовим правом. Так цивільне право регулює договірні відносини, які виникають у галузі страхування між страховиками та страхувальниками, які складають ядро правового регулювання страхової справи. Норми фінансового права регулюють відносини, засновані на

державно-владних приписах, та визначають систему й організацію страхування, його види, порядок обов'язкового страхування тощо.

На сьогодні правове регулювання організації та здійснення діяльності у сфері страхування та перестрахування характеризується як наявністю значних прогалин, так і колізій між правовими нормами, спеціальна законодавча регламентація перестрахової діяльності майже відсутня.

Дослідження проблем правового регулювання страхування в нашій країні є однією з актуальних тем. Представники правової науки звертають увагу на той факт, що страхування не займає належне йому положення в системі інститутів права, не розвивається відповідно до сучасних потреб, що пов'язано як з проблемами правового регулювання, так і недостатньою державною підтримкою.

Увага з боку дослідників до правового регулювання страхування обумовлена також і тим фактом, що потреба господарської діяльності в розвитку страхування, його нових видів, значно випереджає пропозиції страхової діяльності, а сформовані пакети пропозицій страхових компаній не знаходять адекватного правового регулювання. Крім цього, сьогодні в судах розглядається велика кількість справ по спорах, що випливають з договорів особистого і майнового страхування, що по ряду питань не мають загальновизнаної судової практики.

Дослідження таких видів страхування, як особисте і майнове також сьогодні представляє як практичний, так теоретичний інтерес. Все вищевикладене визначає актуальність теми дослідження, яка також підтверджується і увагою до неї з боку сучасних науковців.

Питанням страхування, правовому регулюванню та сутності договору страхування та страховим зобов'язанням у літературі присвячено велику кількість робіт дослідників. До дослідження питань теорії та законодавчого регулювання страхування зверталися такі видатні представники правової науки як В. Д. Базилевич, А. А. Мамедов, І. Л. Загребя, Р. Г. Соболев, С. Б. Рівчаченко. Загальним питанням правового регулювання страхування

присвячено праці О. Р. Шевчук, Н. Ф. Ментуха, Н. Б. Пацурії, О. О. Радецької, В. Д. Роїк, В. І. Надраги, О. В. Вірбулевської, О. С. Удалова та ін.

Нормативну базу дослідження становлять: Конституція України, Закони України «Про страхування», «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій», «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків», накази Міністерства фінансів України та інші нормативні акти органів державної влади і управління.

Мета роботи полягає у проведенні комплексного дослідження суспільних відносин у сфері страхування, виявленні перспектив удосконалення національного законодавства з урахуванням міжнародного досвіду.

Реалізація основної мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- 1) розглянути поняття та загальну характеристику страхування як інституту фінансового права ;
- 2) окреслити принципи та фінансові правовідносини у сфері страхування;
- 3) проаналізувати генезу становлення фінансового-правового регулювання страхування;
- 4) охарактеризувати загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні та зарубіжних країнах;
- 5) з'ясувати особливості особистого обов'язкового страхування певних категорій суб'єктів;

- 6) окреслити обов'язкове майнове страхування державних та комунальних підприємств;
- 7) дослідити правовий статус суб'єктів уповноважених здійснювати контроль за страховою діяльністю;
- 8) проаналізувати відповідальність за порушення законодавства у сфері страхування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері страхування, які виникають у процесі фінансової діяльності держави, тенденції їх розвитку та становлення.

Предметом дослідження є фінансово-правові засади страхування в Україні та зарубіжних країнах.

Методологія дослідження. Для реалізації поставленої мети та вирішення завдань випускної кваліфікаційної роботи було використано комплекс загальнонаукових методів: діалектичний, історико-правовий, спеціально-юридичний, порівняльно-правовий, а також метод тлумачення норм права.

Зокрема, за допомогою діалектичного методу дослідження суспільних явищ і процесів здійснено аналіз розвитку страхової діяльності в Україні (підрозділи 1.1., 1.3., 2.1.). За допомогою історико-правового методу було розглянуто етапи становлення фінансово-правового регулювання страхування на землях, що входять до складу сучасної України (підрозділи 1.3., 2.1.). Використовуючи спеціально-юридичний метод, було досліджено сутність страхування, правову природу оподаткування страхової діяльності, визначено зміст та сутність страхових правовідносин, врегульованих нормами фінансового права (підрозділи 1.2., 2.2., 2.3., 3.2.). Порівняльно-правовий метод використовувався при дослідженні сучасних міжнародних фінансово-правових стандартів у галузі страхування та сучасного національного законодавства в контексті євроінтеграційних прагнень України (підрозділи 2.1., 3.1., 3.2.). Методом тлумачення норм права з'ясовано зміст законів та підзаконних актів, інших норм, на підставі яких

визначаються фінансово-правові засади страхування, визначено сутність фінансово-правових режимів страхування (підрозділи 1.1., 2.1., 3.2.).

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається можливістю їх використання:

- у науково-дослідницькій сфері – як основа для подальшого удосконалення механізму фінансово-правового регулювання страхування в Україні;
- у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Страхове право» та «Фінансове право»;
- у сфері правотворчості – для вдосконалення законодавства України про страхування.

Структура випускної кваліфікаційної роботи зумовлена логікою дослідження і складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, пропозицій та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 108 сторінок тексту, з них основний зміст 98 сторінок. Список використаних джерел містить 93 праці - 10 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та загальна характеристика страхування як інституту фінансового права

Страхування є одним з елементів фінансової системи. Здійснення страхування обумовлено певними соціально-економічними потребами суспільства. Основними ознаками страхування є:

- ризиковий характер;
- можливість для будь-якого господарюючого суб'єкта (громадянина) самостійно нести ризик настання несприятливих наслідків у процесі здійснення ним господарської діяльності (в тому числі, що виникли не з його вини, а внаслідок об'єктивно непередбачених і невідворотних обставин) [1, с. 143].

З урахуванням того, що збитки після настання деяких подій можуть бути досить істотними, а часто і непоправні, виникає необхідність:

- перекладення ризиків окремих осіб;
- втручання держави в процес перерозподілу втрат.

Крім того, держава зацікавлена в тому, щоб в максимальній мірі мінімізувати несприятливі наслідки. Одним з найбільш ефективних способів для цього є страхування. Також страхування створює необхідні умови для проведення профілактичних заходів, спрямованих на запобігання можливих збитків страхувальників.

Оскільки в даний час відносини у сфері страхування набувають величезного значення для економічних і соціальних процесів в масштабах держави і суспільства, страхова діяльність є самостійним напрямком фінансової діяльності.

Будучи ланкою фінансової системи, страхові фонди являють собою сукупність грошових резервів, утворених за рахунок внесків для покриття непередбачених втрат або витрат.

Об'єктивний характер страхування покладає на державу обов'язок організувати страхову справу, а саме створити умови для його розвитку та рішення за допомогою страхування загальносоціальних завдань. У зв'язку з цим велике значення має правове регулювання відносин у страховій сфері.

Страхове право як підгалузь фінансового права носить комплексний характер і являє собою сукупність правових норм, що регулюють відносини щодо організації і здійснення страхової діяльності. З урахуванням предмета і методу правового регулювання, страхові відносини можна розділити на приватні та публічні. В цілому цивільно-правові (приватні) страхові відносини домінують над публічними.

Страхове право складається із загальної та особливої частин, представляючи собою певну сукупність правових норм.

Загальна частина страхового права як комплексна галузь включає норми, що встановлюють основи страхування, визначають його види та юридичні форми, а також норми, що регулюють загальні питання організації страхового нагляду.

Особлива частина присвячена окремим видам страхування, а також окремим напрямкам страхового нагляду [2, с. 92].

Вирішення питання щодо визначення сутності категорії страхування полягає у розкритті всіх ознак, що притаманні цьому багатоаспектному явищу.

Термін «страхування» має дуже багато змістових значень. Зокрема, термін «страхування» іноді вживається у значенні підтримки в певній справі, гарантії успіху в будь-чому, забезпечення безпеки людей при проведенні небезпечних робіт і т. п. [3, с. 1288].

Щодо юридичного закріплення відносин із страхування, то тут найцитованішою в наукових роботах є ст. 1 Закону України «Про

страхування». Слід зазначити, що до цього визначення страхування як виду цивільно-правових відносин долучаються і сучасні українські науковці, які проводять галузеве дослідження правовідносин із страхування [4, с. 195].

Дослідники страхування в окремих галузях права наводять власні визначення правовідносин із страхування, які певним чином збігаються із законодавчо визначеним поняттям, проте, з огляду на специфіку правовідносин, які досліджуються, таке поняття наділяють особливими ознаками.

М. Я. Шимінова звертає увагу на роль права у врегулюванні суспільних відносин і робить висновок, що страхування являє собою сукупність урегульованих суспільних відносин щодо формування та використання грошового фонду, що створюється зацікавленими особами і перебуває в оперативному управлінні спеціалізованої організації, з метою відшкодування шкоди, заподіяної стихійними лихами і нещасними випадками, а також для виплати грошових сум при настанні певних подій у житті громадян [5, с. 39].

Першою характерною ознакою страхового правовідношення, з точки зору В. П. Янішена, слід вважати його ризиковий характер. Ризик являє собою небезпеку або можливість зазнати збитків чи шкоди, що виникають унаслідок несприятливих подій. Оскільки члени суспільства (і суспільство в цілому) не можуть уникнути ризикових ситуацій, вони прагнуть обмежити можливість настання матеріальних втрат від цих небажаних подій. Поява такої потреби спонукає конкретну особу шукати засоби її задоволення [4, с. 195].

Проблема ризику в праві була всебічно досліджена у праці В. А. Огензіхта, який навів неоднозначні підходи до вказаної категорії, що існують як в економічних, так і в юридичних наукових джерелах [7, с. 224]. Особливого значення терміну «страховий ризик» надавав В. І. Серебровський, який визначав його як небезпеку або можливість настання страхового випадку і вказав на такі його значення в договорі страхування:

- 1) подія, від настання якої залежить необхідність здійснення відшкодування збитків страховиком;
- 2) можливість або ймовірність настання події, що загрожує особі або майну;
- 3) необхідність нести несприятливі наслідки можливої, невідомої події;
- 4) межа несприятливих наслідків страхового випадку;
- 5) можлива господарська не вигідність страхової угоди;
- 6) об'єкт страхових правовідносин [8, с. 195].

Як було обґрунтовано вище, страхувальник страхує свій майновий інтерес від імовірного ризику, який може бути реалізованим, а може і не реалізуватися. Реалізується страховий ризик завжди через певний страховий випадок, як другу ознаку страхових правовідносин.

Поняття випадковості настання страхової події є важливим елементом страхування, але це не означає, що будь-який випадок, що стався протягом терміну дії договору страхування, може бути визнаний страховим.

К. Г. Воблий стверджував, що «випадковим є те, що ми цілком добре розуміємо, причини чого ми точно знаємо. Але настання чого ми не в змозі регулювати і спрямовувати його за нашим планом». Далі він розвиває цю думку і вказує, що «невідомість причин, їх мінливість обумовлює випадковість події» [9, с. 34].

Згідно статті 8 Закону України «Про страхування», страховим випадком визнається подія, передбачувана договором страхування або законодавством, яка відбулась і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі. Страховий випадок – складне поняття, зміст якого містить низку необхідних елементів, у тому числі встановлені законодавством або договором страхування факти (обставини), що мають певні ознаки [10].

До елементів, які входять до змісту страхового випадку, належить:

- 1) подія, що завдає шкоду, на випадок якої провадиться страхування, і яка повинна характеризуватися випадковістю і ймовірністю настання;
- 2) несприятливі наслідки від настання вказаної події;
- 3) несприятливі наслідки повинні знаходитися у прямому причинному зв'язку з подією, що завдає шкоду.

Наявність цих трьох елементів достатня лише для особистого страхування. У майновому страхуванні для настання страхового випадку необхідна наявність ще й четвертого елементу – збитку, що виник у страхувальника в результаті знищення (пошкодження) майна.

Відсутність у період дії договору страхування будь-якого з вказаних елементів виключає настання страхового випадку, і як наслідок – виплату страхових сум (страхового відшкодування) [11, с. 10].

Характеризуючи страхування як фінансово-правовий інститут, необхідно зазначити, що воно належить до складу фінансової системи України як окрема складова.

Страхування як фінансово-правовий інститут характеризується такими найважливішими ознаками, рисами та принципами:

1. Страхування являє собою фінансові економічні відносини, які є, по-перше, грошовими, по-друге, перерозподільними, оскільки на їх основі відбувається вторинний розподіл національного доходу.

2. Майновою основою страхових відносин є формування цільових страхових фондів грошових коштів. Це страховий резерв фінансових чи матеріальних засобів, який має виключно цільове призначення: покриття непередбачуваних витрат; відшкодування збитків потерпілим від страхових подій; вирівнювання добробуту за умов кон'юнктурних коливань.

3. Розподіл збитків на багатьох зобов'язаних осіб є чи не найважливішою ознакою страхування, за допомогою якої забезпечується здійснення страхових виплат в належному розмірі. Розкладка збитків має замкнутий характер, тому резерви страхових фондів витрачаються виключно для компенсації майнових втрат його учасників. Страхування засноване на

догмі, що кількість страхувальників, які попали у страховий випадок, є значно меншою, ніж загальна кількість учасників, що регулярно сплачують страхові внески до страхового фонду.

4. Залежність страхових виплат від настання страхового випадку. В рамках цієї ознаки виявляється ризиковий характер страхування. Страховий ризик це ймовірність зазнати втрат очікуваної економічної (фінансової) користі або прямих збитків через появу непевної (випадкової) події, що стосується майнового інтересу членів суспільства.

5. Оскільки страховик зобов'язаний провести страхову виплату страхувальнику, зазвичай виділяють таку ознаку страхування, як зворотність мобілізованих до страхового фонду платежів. Кошти страхового фонду після об'єднання їх у страховий фонд підлягають (за виключенням відрахувань за послуги страхової компанії) виплаті учасникам фонду.

6. Існування страхування зумовлене настанням страхового ризику. Така ознака, як залежність від реалізації страхового ризику, на думку деяких авторів, є причиною того, що «страхові відносини мають вірогідний характер». Вірогідний характер притаманний страховому ризику, а саме страхове правовідношення триває постійно протягом зазначеного у договорі страхування строку. Страховий ризик в системі державного обов'язкового страхування, на відміну від страхування добровільного, передбачений не договором, а законом [12, с. 289].

Сутність будь-якого явища та предмета розкривається у його функціях. Є. А. Ровінський вважав, що страхуванню притаманні такі функції: основна функція – відшкодування збитку, що нанесений стихійними лихами та нещасними випадками, а також надання матеріальної допомоги постраждалим громадянам та їх сім'ям; функція охорони власності від руйнівної дії стихії й нещасних випадків; функція сприяння подальшому росту виробничих сил держави, розвитку всього народного господарства [13, с. 247].

Отже, страхуванню як фінансово-правовій категорії притаманні ті ж самі функції, що й фінансам, а саме розподільна та контрольна, але в певних, специфічних модифікаціях. Так, розподільча функція фінансів реалізується у страхових відносинах через такі елементи як попередження, відновлення та заощадження.

Попереджувальна (превентивна) функція страхування реалізується у можливості страхових компаній вкладати кошти в забезпечення безпечного середовища для страхувальників, щоб попередити настання страхового випадку та виплати певної, зумовленої договором грошової суми. Цю функцію ще інколи називають ризиковою, оскільки страхова виплата завжди пов'язана з настанням якої-небудь ризикової події, реалізацією страхового ризику.

Контрольна функція як основна функція фінансів притаманна й страхуванню. Вона проявляється у тому, що страхові платежі, що акумулюються у страховий фонд, мають цільовий характер, використовуються у визначених законодавством випадках і обмеженим колом суб'єктів. Ця функція проявляється одночасно з розподільчою і виступає однією з підстав здійснення фінансового страхового контролю та нагляду у сфері страхування.

Страхування виконує ощадну функцію, адже страхування використовується не лише як засіб забезпечення захисту не лише особистих та майнових втрат, але й самих грошових коштів, які вкладені у страхові фонди. Але не можна цю функцію страхування розглядати лише в контексті накопичення коштів [14].

Страхування виконує важливі функції держави у сфері її фінансової діяльності, що зумовлює його фінансово-правову належність. Недооцінка ролі страхування у цій сфері може призвести до небажаних наслідків та втрати важливого інвестиційного інструменту, що широко застосовується в усьому світі вже протягом століть.

Отже, з точки зору фінансового права, страхування це – сукупність фінансово-правових норм, що регулюють відносини із формування цільових фондів грошових коштів, призначених для відшкодування збитків, завданих внаслідок реалізації певних страхових ризиків (природного, техногенного соціального та іншого характеру), передбачених законом та (або) договором, шляхом розкладки суми збитків поміж учасників формування цих фондів. Фінансово-правові норми, що встановлюють вимоги до платоспроможності страховика, напрями використання коштів страхових фондів, контролю (нагляду) за фінансовою діяльністю страховиків – формують відповідний фінансово-правовий інститут.

1.2. Принципи та фінансові правовідносини у сфері страхування

Соціальна політика у розвинених країнах з ринковою і соціально орієнтованою економікою охоплює як один з важливих атрибутів систему страхування, роль та значення якої є для населення країни ключовими. Через правові, економічні й соціальні функції страхування опосередковується розподіл фінансових ресурсів, надається соціальна допомога у випадку настання соціальних ризиків.

Необхідність звернення до принципів, за якими здійснюється, зокрема, загально-обов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань, зумовлено об'єктивними обставинами – станом виробничого травматизму та професійних захворювань, що є результатом недостатніх заходів із забезпечення охорони праці на підприємствах, їх профілактики і попередження [15]. Подібні причини застосовуються до інших видів страхування.

В теорії права загальноприйнятим вважається поділ принципів права на загальноправові, галузеві, міжгалузеві, а також спеціальні. Тому правильне розуміння і застосування норм страхового законодавства можливе лише із врахуванням загальноправових принципів. Серед загальноправових

принципів чільне місце посідають принципи законності та верховенства права. Вони проявляються в тому, що повноваження органів державної влади, які видають нормативно-правові акти в галузі страхування та здійснюють контроль за їх виконанням, повинно реалізовуватися строго в рамках їх компетенції, на основі закону й у повній відповідності з ним. Разом з тим закони України не регулюють багатьох процедурних питань, тому в національному законодавстві велика кількість бланкетних норм, які відсилають до різноманітних підзаконних нормативних актів, інструкцій, правил, положень, що приймаються виконавчими органами. Наприклад, ст. 7 Закону України «Про страхування» визначає, що порядок проведення й особливі умови ліцензування обов'язкового страхування визначаються Кабінетом Міністрів України [10]. Слід враховувати, що в процесі застосування загальноправові принципи трансформуються в галузевому законодавстві, в нормах та інститутах певної галузі [16, с. 64-68]. Інститут страхування в основі регулювання базується на цих принципах, що характерні всьому національному законодавству та праву.

У той же час, цей інститут права має свої специфічні, тобто притаманні тільки йому, принципи. Так до 2010 року в Україні на державному рівні були прийняті концепції розвитку страхового ринку у 1998, 2001 та 2005 роках. Остання концепція розвитку страхового ринку була прийнята до 2010 року, після якої не було ухвалено єдиної державної концепції, що дестабілізувало розвиток ринку страхових послуг. Тому Українською федерацією ubezpieczenia було розроблено «Стратегію розвитку страхового ринку України в 2012-2021» [17], а Постановою Правління НБУ №391 затверджено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року [18] у якій зазначені наступні базові принципи: європейська інтеграція; лібералізація фінансових ринків та набуття режиму внутрішнього ринку з Європейським Союзом у сфері фінансових послуг; збалансованість економічних інтересів, через формування ринкового конкурентоспроможного середовища; незалежність та ефективність роботи регуляторів, здійснення

нагляду на основі оцінки ризиків; прозорість та високі стандарти розкриття інформації учасниками фінансового сектору та регуляторами; відповідальність та довіра між учасниками фінансового сектору та регуляторами; цілісність фінансової системи, всебічний захист прав кредиторів, споживачів та інвесторів. [18]

Об'єктивною є потреба публічно-правового (державного, адміністративного, фінансового) регулювання, без якого система правового регулювання страхування є недосконалою, що підтверджується всією історією його розвитку як в Україні, так і в інших державах [19, с. 38-43].

Таким чином, важливим є аналіз принципів цього регулювання. В науці фінансового права підтверджується відсутність єдиного підходу до характеристики принципів інституту страхування. Здійснити аналіз принципів публічно-правового регулювання страхування можна шляхом дослідження історичного розвитку фінансової науки та поглядів науковців на цю категорію на відповідних етапах становлення інституту страхування.

Так Л. Л. Кінащук вважає, що страхування доцільно базувати на таких принципах: доступності; ризиковості; добровільності; зручності. Науковець вказує, що основними у страхуванні є принципи гарантованості та доступності страхового захисту з боку держави; відособленості видів страхування; рівноправності добровільного та обов'язкового страхування; визначення наперед послуг і компенсації із ризику; вірогідний характер відносин; цільове використання утвореного фонду [20, с. 48-49].

В Україні активізуються євроінтеграційні процеси. Цей процес неможливий без реформування правового інституту страхування. Це вимагає встановлення відповідних принципів, на підставі яких здійснюється державне регулювання страхової діяльності в ЄЕС, і в інших країнах з ринковою економікою [21, с. 104].

У 1994 році органами нагляду за діяльністю у сфері страхування більше як 100 країнами було створено Міжнародну асоціацію органів нагляду за страхуванням (IAIS). 17 жовтня 2003 р. Україна стала членом цієї

асоціації. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг представляє інтереси держави в IAIS, та задіяна в реалізації його програм в Україні. Головними завданнями IAIS стали: забезпечення кращого нагляду за діяльністю у сфері страхування як на рівні конкретної країни, так і на міжнародному рівні, з метою підтримки ефективних, законних, надійних та стабільних страхових ринків для забезпечення допомоги та захисту полісотримачів; об'єднання зусиль щодо розробки практичних стандартів для страхового нагляду, що мають бути визначені членами IAIS та використані ними під час їхньої діяльності; підтримання стосунків з іншими установами, що займаються аналогічним видом діяльності; забезпечення взаємної підтримки з метою збереження цілісності ринків; обмін важливою інформацією та досвідом з метою подальшого розвитку внутрішніх ринків страхування.

Діяльність IAIS передбачає: розробку міжнародних принципів, стандартів та управління страхуванням; організація конференцій та семінарів для наглядачів за страхуванням; забезпечення підтримки та вивчення документів, що стосуються страхового нагляду.

IAIS очолює Виконавчий комітет, члени якого представляють різні географічні регіони. Діяльність Виконавчого комітету підтримується трьома іншими комітетами: Технічним комітетом, Комітетом з питань відсталих ринків та Планово-фінансовим комітетом. Діяльність IAIS підтримує Секретаріат, що знаходиться у центрі міжнародних розрахунків, розташованому у швейцарському місті Базель.

Передумови створення ключових принципів страхування визначені статутом IAIS, який містить наступні норми:

а) органи нагляду визнають те, що страховий ринок відіграє важливу роль в економіці та суспільстві як на національному, так і на міжнародному рівнях; стан більшості внутрішніх страхових ринків вказує на зростаючу тенденцію до інтеграції до міжнародного ринку страхування.

б) органи нагляду висловлюють побажання щодо визнання спільних

інтересів та становлення ділових стосунків між собою; покращення можливостей забезпечення страховим захистом полісотримачів та підтримки розвитку ринків страхування.

в) органи нагляду прийняли рішення активно взаємодіяти для покращення страхового нагляду як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях, з метою підтримки ефективних, законних, надійних та стабільних страхових ринків для забезпечення допомоги та захисту полісотримачів.

Ключові принципи страхування містять необхідні принципи для ефективної роботи системи страхового нагляду, зокрема:

- мають виступати основним орієнтиром для органів нагляду в усіх юрисдикціях;
- повинні допомагати органам нагляду виконувати свої функції на ринку страхування;
- можуть бути доповнені залежно від спеціальних умов та особливостей ринків страхування.

Ключові принципи страхування містять необхідні положення щодо ефективної роботи системи страхового нагляду в країнах, які приєдналися до Міжнародної асоціації органів нагляду за страхуванням, зокрема: мають виступати основним орієнтиром для органів нагляду в усіх юрисдикціях; повинні допомагати органам нагляду виконувати функції на ринку страхування; можуть бути доповнені залежно від спеціальних умов та особливостей ринків страхування.

Органи нагляду, в межах своєї компетенції, повинні самостійно визначати порядок контролю за дотриманням принципів. Про своє бачення порядку дотримання найважливіших з них, орган нагляду повинен повідомити IAIS. Для цього асоціація розробила методику, згідно з якою визначаються критерії для оцінки порядку дотримання кожного принципу при їх використанні [22, с. 94]. Отже, орган нагляду повинен дотримуватися таких принципів: захищати інтереси полісоутримувачів; підтримувати надійну та ефективну діяльність страхових компаній, вимагаючи від них

дотримання вимог законодавства та обов'язкових правил страхового бізнесу. При цьому, орган нагляду має право втручатися у страхову діяльність страхових компаній у межах своїх повноважень, визначених законодавством.

IAIS встановила низку ключових принципів у сфері публічно-правового регулювання страхування, а саме: принципи діяльності органів нагляду; принципи ліцензування; принципи заборгованості, принципи проведення змін в управлінні; принципи заходів внутрішнього контролю; принципи достатності капіталу та платоспроможності; принципи проведення похідних та позабалансних операцій; принципи перестрахування; принципи управління ринком; принципи фінансового звітування; принципи інспектування на місці; принципи конфіденційності [23, с.68].

Зазначені принципи розкриваються у такому значенні.

Принципи діяльності органів нагляду – орган нагляду має бути функціонувати таким чином, щоб він мав можливість надати підтримку ефективним, законним, надійним та стабільним страховим ринкам. Зокрема, орган нагляду повинен: бути незалежним у своїй діяльності та відповідальним за свої повноваження; мати відповідні права, юридичні гарантії та фінансові ресурси для виконання своїх функцій та виконання повноважень; здійснювати чітке та ефективне регулювання та нагляд; залучати, підтримувати та навчати персонал, що відповідає високим професійним стандартам та відповідним вимогам професійної етики [24, с. 215].

Принципи ліцензування – юридичні особи, які планують здійснювати страхову діяльність на внутрішньому ринку, повинні отримати ліцензію.

Принципи проведення заходів внутрішнього контролю – орган нагляду повинен мати можливість: спостерігати за внутрішнім контролем органів управління страхової компанії та вимагати посилення цього контролю у разі необхідності. Встановлюючи вимоги, орган нагляду має визначити, чи відрізняються стандарти, встановлені для страхових компаній-резидентів, від стандартів для їхніх філій, що знаходяться під іншою юрисдикцією.

Принципи кредитування – орган нагляду повинен встановлювати стандарти щодо кількості кредитів страхової компанії. Розробляючи відповідні стандарти, орган регулювання та нагляду повинен звернути увагу на рівень відповідальності страховика, наприклад, рівень доходів; не зареєстровані збитки; кредити забезпечені заставою; страхові внески, отримані наперед; резервний капітал для забезпечення покриття заборгованості по виплатах, що розраховуються актуарієм; стандарти для встановлення заборгованості по страхових виплатах та стандарти для страхових резервів [3, с. 93].

Принципи достатності капіталу та платоспроможності – вимоги до капіталу страхових компаній, які мають ліцензію або планують її отримати, повинні бути чітко визначені і мають стосуватися мінімального рівня капіталу чи депозитів, який повинна досягати компанія.

Принципи перестрахування – страхові компанії використовують перестрахування як метод забезпечення виконання своїх страхових зобов'язань. Орган нагляду повинен мати можливість надати оцінку рівня забезпеченості та адекватності перестрахування. Вимоги, що висуває орган нагляду до операції з перестрахування, мають стосуватися обсягу зобов'язань, які передаються у перестрахування. Цей обсяг повинен відображати оцінку максимальної сукупності перестрахових виплат та можливості встановлення контролю органом нагляду над перестраховальником; рівня довіри, покладеної на орган нагляду за відповідним бізнесом перестраховика, який знаходиться під іншою юрисдикцією.

Принципи фінансової звітності – для органів нагляду важливо отримувати інформацію з метою формування вірного уявлення про надійність фінансових операцій, які здійснює страхова компанія – резидент. Ця необхідна інформація міститься в фінансових та статистичних звітах, які регулярно заповнюються. Ці дані підкріплюються інформацією, яка надається за спеціальними запитами інспекторів органу нагляду актуаріями

та зовнішніми аудиторами. Цей механізм має бути застосований з метою: визначення змісту та періодичності звітів, що вимагаються від всіх страхових компаній в юрисдикції, включаючи фінансові та статистичні звіти, звіти актуаріїв та іншої інформації; встановлення правил бухгалтерської звітності для подання фінансових звітів.

Принципи конфіденційності – всі органи нагляду повинні дотримуватися офіційної таємниці стосовно інформації, отриманої ними в результаті нагляду. Від органу нагляду вимагається збереження конфіденційності інформації, яку він отримав від інших органів нагляду. Ця інформація може бути розголошена у випадках, передбачених чинним законодавством, і за умови подання її до суду [3, с. 93].

Країни, що забороняють обмін інформацією між органами нагляду різних юрисдикцій для професійних цілей та країни, де не зберігається конфіденційність інформації, отриманої органом нагляду, мають внести відповідні зміни до свого законодавства.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що термін «принципи страхування» має важливе теоретичне і практичне значення. Теоретичне значення принципів дозволяє порівняти право різних держав, а також право однієї країни на різних історичних етапах. Практичне значення принципів полягає в тому, що вони створюють основу єдиного розуміння положень законодавства про страхування, сприяють усвідомленню правових норм, чим забезпечується однакове їх тлумачення та правозастосування.

Зміни, що відбуваються сьогодні в соціально-економічній, політичній, правовій та інших сферах життя України, зумовлюють реформи в фінансово-правовій системі держави, що передбачає всебічне виявлення, вивчення та облік факторів, що впливають на виникнення та розвиток фінансово-правових відносин.

Розглядаючи фінансово-правові відносини у сфері страхування, А. А. Мамедов робить висновок, що саме «...норми фінансового права визначають систему та організацію страхування, його види, порядок

обов'язкового страхування, ліцензування страхової діяльності, забезпечення фінансової стійкості страховиків, джерела формування страхових резервів, їх взаємини з іншими частинами фінансової системи держави, безпосередньо з бюджетною системою, порядок використання коштів страхування, компетенція органів державної влади у сфері страхування (у поєднанні з нормами адміністративного права), а також здійснення державного нагляду за страховою діяльністю та іншими відносинами у сфері страхування, що виникають у процесі формування, розподілу та використання страхових фондів, тобто таких відносин, які належать до фінансової діяльності держави» [25, с. 35]. Таку ж думку також спостерігає Ю.М. Макарова [26, с. 55]. Організаційний аспект діяльності страхових організацій залишається незрозумілим. Держава, якщо не прямо, то опосередковано впливає на суспільні відносини. Але якщо взяти до уваги страхову галузь, то держава виконує прямі організаційні функції. «Головним, основним у фінансово-правових відносинах є сам організаційний момент: встановлення форм накопичення коштів, порядок їх розподілу, компетенція державних органів, проведення фінансової роботи тощо» - говорить Т. С. Єрмакова [27, с. 9]. Суворе регулювання державного регулювання формування, розподілу та використання страхових резервних фондів безпосередньо впливає на специфіку та особливості формування фінансових результатів страхових організацій. У сфері страхування існує широкий спектр відносин, включаючи ті, що впливають на область оподаткування.

Погоджуючись з позицією А. А. Мамедова [25, с. 35], можна розглянути правові форми фінансової діяльності держави в галузі страхування: публікація регуляторних актів; опублікування окремих правових актів; здійснення державою в особі уповноваженого органу своїх прав та обов'язків як суб'єкта конкретного зв'язку, що виникає в процесі фінансової діяльності держави; здійснення фінансового контролю та притягнення винних до юридичної відповідальності в результаті виявлених порушень; укладання угод (фінансово-правовий, адміністративно-правовий,

міжнародно-правовий), посередництво економічних відносин, пов'язане з мобілізацією, розподілом та використанням коштів державних та місцевих органів місцевого самоврядування. Нормативною основою механізму правового регулювання є, перш за все, система правових норм, які є основним елементом процесу його функціонування. Фінансово-правове регулювання державної страхової діяльності проявляється: у прийнятті нормативно-правових актів, що регулюють діяльність страхової діяльності (у тому числі, що регулюють фінансові відносини у цій сфері); проведення спеціальної фінансової політики (тобто фінансово-правове регулювання страхової діяльності державою); встановлення обов'язкового страхування в інтересах суспільства та окремих категорій його громадян (державне обов'язкове страхування повністю в сфері фінансового та правового регулювання); встановлення різних видів податкових пільг для страхових суб'єктів господарювання для стимулювання їх діяльності (застосування пільг у сфері оподаткування та інвестиційної діяльності регулюється нормами фінансового права); створення правового механізму, що забезпечує нагляд за діяльністю суб'єктів страхового бізнесу та їх відповідність вимогам законодавства, у тому числі фінансових, що регулюють відносини у сфері страхування [28, с. 57]. У контексті вищесказаного представлений фактичний аналіз існуючих норм права в Україні як форм впливу на страхування .

Прийнятий у 1996 році Основний закон держави встановив загальні норми юридичного супроводу реалізації фінансової політики, складовою частиною якої є страховий бізнес. Отже, відповідно до ст. 67 Конституції України, кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку та в розмірах, встановлених законом. Закони України приймаються Верховною Радою України (п. 3 ст. 85). Відповідно до ч. 1 ст. 92 Конституції України, виключно визначені законами України: права та свободи людини і громадянина, гарантії цих прав та свобод; основні обов'язки громадянина; основи соціального захисту, форми та види пенсій; принципи регулювання праці та зайнятості, захист дитинства, материнства, батьківства; охорона

здоров'я; екологічна безпека; правові принципи та гарантії підприємництва; правила конкуренції та правила антимонопольного регулювання; організація та діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організація державної статистики та інформатики. Стаття 116 Конституції закріплює функцію Кабінету Міністрів України для забезпечення здійснення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; соціальний захист в державі. Конституція України є основою для інших нормативних правових актів, норми яких повинні відповідати вимогам Основного Закону та не суперечити їм [29]. Нормативно-правові акти, що регламентують відносини у сфері страхування, можна розділити на такі групи, структуровані відповідно до їх юридичної сили: перша група - це закони України.

Друга група - нормативно-правові акти Уряду України. У контексті конституційної реформи ці положення посідають друге місце, оскільки законотворення Кабінету Міністрів України буде визначальним у контексті правового забезпечення соціальних відносин у сфері страхування; третій - нормативно-правові акти Президента України; четверте - нормативно-правові акти міністерств та відомств; п'яте - міжнародні договори та договори, ратифіковані Україною, які регулюють відносини у сфері страхування. Необхідною ознакою системності законодавства, включаючи страхування, є наявність базового нормативного акту, який визначає зміст та форму інших актів, які створюють систему певної структурної освіти у загальній системі права. Таке формування в системі страхового права є Закон України «Про страхування», прийнятий 7 березня 1996 року. Цей закон зробив об'єктивне визнання важливості інтересів страхових компаній для сучасної України. Зазначений Закон регулює відносини у сфері страхування та спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян, є всебічним нормативним актом, який включає як основні положення в область страхування, що стосується сфери приватного цивільного права, а також положення, що стосуються публічного права - адміністративного та

фінансового. Проте, з часу прийняття зазначеного Закону, необхідність подальшого вдосконалення страхового законодавства у зв'язку із зміною економічних умов та відповідно до вимог ст. 5 Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством від 16 червня 1994 року, в якій зазначено, що «Україна вживатиме заходів для забезпечення поступового наближення її законодавства до законодавства спільноти» [30]. Можна зробити висновок, що Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 року створив умови для швидкого розвитку відносин у галузі страхування в Україні, визначив загальні принципи функціонування страхової установи та став першим нормативним актом що встановило фінансовий і правовий режим комерційного страхування. У той же час він не врахував специфіки страхування життя, внаслідок чого такий тип страхування практично не розвинувся, таким чином, обмежуючи потенціал цієї галузі як елемента фінансової системи держави та руху фінансових і кредитні ресурси держави в цілому. Крім Закону України «Про страхування», джерела правового регулювання страхової діяльності повинні включати ряд правових актів, які створюють механізм фінансового та правового регулювання страхування. Тут необхідно назвати Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 року, Митний кодекс України від 11 липня 2002 року, Закони України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року; Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09 липня 2003 року; Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р.

У контексті наукового вивчення проблем із страхуванням не можна ігнорувати питання впровадження інтегрованого управління, у тому числі фінансового, як функції державного управління. І це об'єктивно, адже саме сфера страхування, сьогодні є найбільш суперечливою серед усіх констант фінансової системи держави.

Мета створення в Україні механізму правових норм контролю за

страховою діяльністю полягає в тому, щоб зробити неможливим створення правового режиму, в якому страховики зможуть мінімізувати права громадян України чи навіть держави, створити умови, які забезпечать лише власні інтереси. Наступне місце в ієрархії нормативних актів займають урядові акти. Рішення Кабінету Міністрів України, які регулюють діяльність страхової діяльності, включають досить значну кількість правових норм. Положення Кабінету Міністрів регулюють порядок здійснення кожного виду особистого обов'язкового страхування та державного обов'язкового страхування, наприклад, «Положення про порядок та умови оплати одноразової грошової допомоги у випадку смерті (смерті) або інвалідність працівників податкової міліції», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 року № 707, загальною чисельністю до 20 актів. Окремі розпорядження визначають порядок здійснення статутної діяльності страховиків. Наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України схвалила процедуру подання фінансових звітів страховиків [31], відповідно до якої страхові компанії повідомляють про своє фінансове становище на певний період діяльності. У системі підзаконних нормативно-правових актів особливе місце займають укази та накази Президента. У сфері страхування можна виділити акти Президента України, що мають виконавчий характер: Указ Президента України «Про розмір страхових виплат за державне обов'язкове приватне страхування військовослужбовців та осіб, відповідальних за них» військової служби, закликав до зустрічі від 7 грудня 1995 року № 610, Указу Президента України «Про Національну комісію з регулювання державного регулювання у ринках фінансових послуг» від 23 листопада 2011 року № 1070/2011. Нормативні акти міністерств та державних комітетів відносяться до відомчих підзаконних нормативно-правових актів. Вони консолідують особливі виконавчі, контрольні, регулюючі функції цих центральних органів виконавчої влади. Затверджені ними інструкції, положення, розпорядження та методи підлягають реєстрації в Міністерстві юстиції України. Після такої реєстрації вони стають джерелом страхового права. Серед таких актів - План

рахунків активів, капіталу, зобов'язань та операцій бізнесу та підприємств, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 № 1591, який керує страховиками під час фінансової звітності або, наприклад, затверджено Наказом Національної комісії, яка здійснює державне регулювання на ринку фінансових критеріїв та стандартів адекватності, диверсифікації та якості активів страховика, інших правил [32].

Правове регулювання страхових відносин також здійснюється на місцевому рівні. Таким чином, місцеві акти включають: статут (положення) страхової організації, як організаційну основу своєї діяльності, а також правила страхування та договір страхування (страховий сертифікат). Але слід зазначити, що такі норми правового регулювання в основному є приватним правом і не є елементами фінансового та правового регулювання [33, с. 93]. Питання про правову природу правил страхування в спеціальній літературі недостатньо вивчено, що дало підстави розглядати їх як субнормативні правові акти внутрішньоорганізованого характеру.

Зовсім інша юридична природа має «Загальні умови», які затверджуються самими компаніями. Таким чином, Н. Б. Пацурія визначає Правила страхування як «місцевий нормативний акт страхової компанії, що містить умови певного виду страхування, на підставі яких укладаються договори страхування» [34, с. 9]. Однак ця заява може бути прийнята лише частково. Дійсно, правила страхування як акт, обов'язкові для працівників страхової організації, мають місцевий характер і містять організаційно-правові норми. Одночасно вони є умовами договору, який страховики пропонують своїм клієнтам, тому в той же час це окремий акт, тобто акт застосування закону до конкретних фактів, справ. Вони встановлюють, змінюють або припиняють особливі суспільно-правові відносини, завжди адресовані певним суб'єктам конкретних відносин. І тут, як здається, держава повинна визначити своє бачення існування таких принципів, навіть затвердження обов'язкових умов або положень, що містяться в цих місцевих документах. Це може стати додатковим стабілізуючим чинником на ринку

страхування життя, який має сильний фінансовий та інвестиційний потенціал.

У юридичній літературі питання про договір як засіб регулювання поведінки сторін достатньо вивчене. Зауваження громадян щодо приватного права, що стосуються договору страхування, які можуть бути повністю узгоджені, але з деякими застереженнями, можуть стати актуальними. Це страхові контракти, укладені під час обов'язкового державного страхування. Ці договори мають публічно-правовий характер, оскільки частина цих правових відносин є обов'язковою, тобто вона бере участь у правовідносинах не з власної ініціативи, а через силу закону, яка змушує страхувальника (держава або його уповноважений орган) укласти договір про обов'язкове страхування на користь бенефіціара, зміст повноважень сторін прямо передбачено законом.

Контракт у правовідносинах обов'язкового страхування виступає лише як механізм правового регулювання. Основою виникнення цих правовідносин слід вважати норму права, яка передбачає обов'язок діяти.

Таким чином, можна зазначити, що в теорії фінансового права немає єдиного підходу до визначення ключових принципів фінансово-правового регулювання страхування, які є актуальними після здобуття незалежності держави та у ході економічних та соціальних реформ в Україні, й на сучасному етапі формування базових засад регулювання фінансових відносин у страховій сфері потребує уніфікації.

IAIS, як координаційний орган та орган наддержавного контролю за діяльністю наглядових організацій країн-учасниць цієї асоціації, прагне встановити публічно-правові принципи діяльності останніх, що дозволить належним чином інтегрувати національне законодавство у відповідності до світових страхових стандартів.

Отже, основними принципами розвитку страхового ринку є: вільний рух капіталів та страхових послуг на території України; захист прав споживачів страхових послуг, включаючи формування системи гарантування

забезпечення виплат за договорами довгострокового страхування життя та за договорами страхування; вільний вибір страховика; прозорість діяльності учасників страхового ринку; уніфікація процедур страхування; використання міжнародного досвіду; державне регулювання та нагляд у сфері страхування, а також формування системи запобіжного (пруденційного) нагляду, включаючи впровадження системи оцінки діяльності страховиків на основі застосування міжнародних стандартів обліку й фінансової звітності; невтручання органів державної влади в поточну діяльність учасників страхового ринку; рівність перед законом усіх учасників страхового ринку; функціонування страхового ринку на засадах вільної конкуренції.

Отже, з огляду на вищесказане, договір страхування може бути не тільки основою для виникнення правових відносин страхування, а й джерелом їх правового регулювання, який безпосередньо визначає права та обов'язки сторін. Особливе місце в системі форм правового регулювання страхової діяльності займають джерела міжнародного характеру, згода на обов'язковість яких Верховною Радою України є частиною національного законодавства України.

1.3. Генеза становлення фінансового-правового регулювання страхування

На сьогоднішній день в літературі мають місце різні підходи до періодизації процесу еволюції страхування як правового інституту: одні дослідники звертаються до давніх історичних пам'яток права, виділяючи в них елементи, що містять окремі ознаки сучасного страхування, інші звертаються до періоду активного розвитку страхування в царській Росії, коли були створено перші вітчизняні організації страхування, або ж до моменту початку формування сучасного правового забезпечення відносин страхування.

Окремі конструкції, що тяжіють до сучасного страхування, можна зустріти в Стародавньому пам'ятнику російського права - Руській Правді, де передбачалася виплата вбивцею штрафу (вира) «за допомогою округи» [35, с. 166].

Вири виплачувалася у разі смерті від нападу невідомого вбивці («дика» або подушна вира) й у випадку смерті внаслідок ненавмисного вбивства. Щоправда, плата за вбивство представника князівського роду була у розмірі 80 гривень, а селянина – 40. Страхові елементи виявлялися тут у тому, що сума вири розподілялася між членами громади, а платіж міг розтягнутися на кілька років [36, с. 251].

Також слід зазначити і систему внесків, передбачених в монастирських общинах, сплата яких дозволяла членам таких громад під старість купувати монастирські келії з правом дарування і довічного утримання. Елементами обов'язкового державного страхування володіла і організація фінансування викупу полонених, передбачена главою VIII Соборного укладення 1649 року.

Найдавнішим способом страхового захисту в Україні, як і в усьому світі, було взаємне страхування.

В Україну класичне страхування прийшло із Західної Європи ще в XIII ст., з виникненням філій англійських страхових компаній. У 1857 році в Одесі було створено Російське товариство пароплавства і торгівлі, величина страхового капіталу якого становила один мільйон рублів. Цей фонд застосовували при страхуванні суден.

У містах діяли товариства взаємного страхування від вогню. Одне з таких товариств було утворено в Полтаві у 1863 році Згодом такі самі товариства з'явилися в Києві, Одесі та Харкові. Їхня діяльність обмежувалася територією відповідного міста. Ці товариства обслуговували ризики здебільшого великих домовласників, купців і фабрикантів.

У другій половині дев'ятнадцятого століття. спектр страхових послуг був досить широким, але найпопулярнішим і надалі залишалося страхування

від вогню. Страхові товариства приймали заяви на страхування будівель, тварин, меблів, вантажів. Набуло поширення страхування життя.

За прикладом Ліфляндського товариства у Києві було організовано товариство взаємного страхування землевласників. Його завдання – відшкодовувати збитки, завдані вогнем землевласникам Київської, Подільської та Волинської губерній [38, с. 15].

У 1909 році було затверджено статут Харківського Товариства страхування від вогню майна гірничих і гірничозаводських підприємств.

Цікавою є історія розвитку страхових відносин на землях Західної України, де почали свою діяльність перші національні страхові товариства «Дністер» та «Карпатія».

Питання страхування активно обговорювалося в Київському Комерційному Інституті, де окремі викладачі, зробили свій внесок у розвиток страхування усієї України. Одним із найвідоміших представників Київської страхової наукової школи є К. Г. Воблий. Він став також її засновником. Оскільки необхідної навчальної літератури не було, К.Г. Воблий розпочинає новаторську роботу зі створення першого в Росії підручника зі страхування. У 1915 році виходить друком монографія «Основи економії страхування». У ній на основі самостійних, всеосяжних досліджень у галузі страхування в Росії і світі, з науковою обґрунтованістю розглянуті питання про предмет страхування як науки, історію його розвитку в Росії, особливості страхових товариств з окремих видів страхування, питання фінансової політики щодо капіталу страхового бізнесу, взаємовідносини між страховими товариствами й органами державного контролю та інші питання, що стосуються страхової справи. Про наукове та практичне значення цієї праці для вивчення страхової справи, завданням якої Воблий вважав подолання шкідливих наслідків несприятливих подій у господарському житті, яскраво свідчить те, що і нині, на початку двадцять першого століття вона зацікавлено використовується фахівцями і має численні перевидання в багатьох країнах. [39, с. 145]

Перше польське страхове товариство – Товариство страхувань від Вогню в Кракові «Florianka» виникло лише в 1860 році. У 1874 році «Florianka» змінила офіційну назву на Краківське Товариство Взаємного страхування. Пізніше свою діяльність розширило на Галичину, продаючи поліси також на Волині, Поділлі. Відомо, що філіали даного товариства знаходились у Львові, Перемишлі, Дрогобичі. [40]

Однак необхідно відзначити, що аж до кінця вісімнадцятого століття в Царській Росії не отримувало розвиток власне комерційне страхування. Продажем страхових полісів займалися страхові агенти, що виконували посередницькі функції від імені та за дорученням іноземних страхових спільнот. Таким чином, можна констатувати парадоксальну річ – перші договори страхування на території Царської Росії були за своєю природою транскордонними: сторони такого договору перебували по різні сторони межі, предметом такого договору виступало нерухоме майно, що знаходиться в Царській Росії, але при цьому договір регулювався іноземним правом (переважно англійською та німецькою) [38, с. 34].

Одним з негативних наслідків ситуації, що склалася, слід назвати відтік грошових коштів у вигляді страхових премій за кордон. Задля того, щоб перешкодити цьому процесу, Катерина II видає два маніфести: перший від 28 червня 1786 року «Про заснування Державного позикового банку на користь віропідданих дворянства і міст» і другий від 23 грудня 1786 року «Про заснування при Державному позиковому банку страхової експедиції для прийому в кам'яних будинках, заводів і фабрик». Даними нормативними актами були передбачені створення при державному позиковому банку страхової експедиції, яку по праву можна назвати першою вітчизняною страховою установою, і заборона на участь у майновому страхуванні іноземних страховиків. Але оскільки в Царській Росії до цього моменту так і не було створено інших життєздатних страхових компаній, так само як і регулюючого страхову діяльність законодавства, то майно, що знаходиться в

межах Російської держави, продовжувало страхуватися у іноземних страховиків.

Подальший розвиток страхування пов'язаний зі створенням і діяльністю трьох страхових товариств: першого російського суспільства страхування від вогню 1827 року, «Саламандра» 1846 року і Другого Російського товариства страхування від вогню 1853 року. Крім того, у зв'язку з прийняттям «Положення про земське страхування», отримало широке поширення страхування, що проводилося органами місцевого самоврядування, переважно в сільській місцевості, в межах однієї губернії. Головною сферою було страхування будівель від вогню, добровільне страхування рухомого майна, а деякими земствами – страхування худоби. Земське страхування поділялося на обов'язкове (окладне), додаткове і добровільне. Також в дореволюційній Росії отримало розвиток взаємне страхування (в основному в містах) і фрагментарно застосовувалося особисте страхування на випадок смерті, змішане, на дожиття і страхування рент [41].

Після лютого 1917 року Тимчасовий уряд повністю зберіг сформовану дореволюційну систему акціонерного, взаємного, земського та державного страхування, надаючи особливі пільги іноземним акціонерним страховим спільнотам. Проте вже в 1918 році в Союзу Радянських Соціалістичних республік була встановлена державна страхова монополія – «така організація страхування, коли у всій країні страхування здійснюється тільки державою в особі його спеціальних органів» 23 березня 1918 року на засіданні Радою народних комісарів Російської Соціалістичної Радянської Федеративної Республіки був прийнятий перший законодавчий акт про страхування: «Декрет про заснування державного контролю над усіма видами страхування, крім соціального (тобто обов'язкового державного) страхування. А 28 листопада 1918 року Декретом Ради народних комісарів «Про організацію страхової справи в Російській Республіці» всі приватні страхові товариства були ліквідовано, а їх майно та грошові кошти перейшли

у власність держави. Страхування у всіх його видах було оголошено державною монополією.

Націоналізація страхової справи здійснювалася на тлі інших великих заходів фінансової політики Радянської влади – націоналізації банків, промисловості, транспорту, зв'язку, встановлення державної монополії на зовнішню торгівлю, анулювання царських державних позик.

Практична сторона націоналізації страхової справи в Радянській Росії чітко виділила два основних етапи:

- 1) встановлення державного контролю над усіма видами страхування;
- 2) оголошення страхування у всіх видах і формах державної страхової монополією [42].

В. І. Ленін підписав 23 березня 1918 року Декрет Ради народних комісарів «Про встановлення державного контролю над усіма видами страхування, крім соціального». Введення державного контролю розглядалося урядовим кабінетом як тимчасовий, перехідний заходи на шляху до подальшої націоналізації, викликаній об'єктивно обставинами, що склалися [43, с. 27].

Була організована Рада у справах страхування, що призначалася Радою народних комісарів.

Громадянська війна і іноземна військова інтервенція зажадали прийняття надзвичайних заходів у всіх областях господарського життя. Вони прискорили націоналізацію страхової справи [43, с. 27]

28 листопада 1918 року Рада народних комісарів прийняла Декрет «Про організацію страхової справи в Російській Республіці». Відповідно до цього декрету страхування у всіх видах і формах оголошувалося державною монополією і надбанням Республіки.

Всі приватні страхові компанії і суспільства були ліквідовані, зберігалася тільки взаємне страхування товарно-матеріальних цінностей кооперативних організацій. Однак цим декретом не була створена державна страхова організація. «Реорганізацію» за декретом від 28 листопада 1918

року із великою натяжкою можна вважати націоналізацією страхової справи, фактично це був його розгром. До середини 1919 року проходила кампанія по ліквідації акціонерних та інших страхових товариств і організацій, визначення та інвентаризації їх активів і пасивів, потім пішли подальші реорганізації. Довгострокове страхування життя було передано у відання Народного банку Російської Соціалістичної Радянської Федеративної Республіки, а майнове страхування – Народному комітету землеробства. В умовах громадянської війни, розрухи і майже повного знецінення грошових знаків, страхування, яке передбачає виплати страхового відшкодування і страхових сум в грошовій формі, втрачало своє значення. Декретами від 18 листопада 1919 року і 18 грудня 1920 року було скасовано майнове страхування. Це перший розгром страхової справи в країні [44, с. 45].

Таким чином, протягом перших трьох років після жовтня 1917 року держава фактично намагалася використати збережену систему дореволюційного приватного і земського страхування не стільки з метою страхового захисту інтересів страхувальників, скільки в якості важливого джерела фінансових ресурсів на поповнення державного бюджету розореної війною країни. Формальне проголошення державної страхової монополії переслідувало по суті ту ж мету, хоча і не дало очікуваних результатів. Фактично страхова монополія не була проведена в життя, та й не могла бути проведена, оскільки для цього як мінімум необхідна діяльність державної спеціалізованої страхової організації, що декрет від 28 листопада 1918 року навіть не передбачав.

У роки радянської влади страхування в Україні розвивалося нерівномірно. Так, з 1921 року страхування майна державних підприємств і організацій здійснювалося добровільно. Але вже Постановою Центрального виборчого комітету і Ради народних комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 4 вересня 1929 року вводилося обов'язкове страхування в державній промисловості, яке охоплювало практично все майно, і вже через два роки страхові платежі були включені до складу

податку з обороту, що зумовило зміну механізму відшкодування збитків. Страхування кооперативних і громадських підприємств, в тому числі і колгоспів, також було переведено на державну основу. Цю роботу виконували органи Держстраху СРСР, які надавали послуги з обов'язкового і добровільного видів страхування майна громадян [44, с. 45].

У той час не існувало чіткої концепції розвитку особистого страхування. З березня 1929 року значна поширення набуло колективне страхування. Однак, цей вид страхування став збитковим і його скасували, ввівши приватне змішане страхування, страхування на випадок смерті і втрати працездатності, страхування від нещасних випадків. Перестрахування почало розвиватися з 1921 року, коли виникла необхідність перестраховувати частина страхових ризиків, які приймалися кооперативами і перевищували суми, встановлені Держстрахом.

У післявоєнні роки було здійснено ряд важливих заходів, спрямованих на посилення ролі страхування в розвитку економіки, зокрема, прийнято Постанову Ради Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки від 26 листопада 1958 року № 1645 «Про затвердження Положення про органи державного страхування в Українській РСР». У період реформ 1960-х років було багато зроблено для налагодження механізмів страхового захисту сільськогосподарських підприємств. Без цього було б складно ввести грошову гарантовану оплату роботи колгоспників, здійснити перехід колгоспів до прямого банківського кредитування, зміцнити інші напрямки госпрозрахункових відносин. Умови обов'язкового страхування майна колгоспів, введені в 1968 році, ґрунтувалися на принципі еквівалентності взаємовідносин страховика і страхувальників (їх сукупністю). Також був зроблений крок вперед у розвитку методології формування страхових резервів, збільшена норма страхового покриття і розширено перелік страхових випадків (зокрема, в нього була включена посуха).

Протягом 1960-70-х років були введені нові види страхування майна, життя і здоров'я громадян. З 1988 року державні підприємства отримали

право на здійснення добровільного страхування майна та відповідальності. Однак, незважаючи на серйозні зміни у ставленні до страхової справи, рівень його розвитку ще сильно відставав від рівня країн з ринковою економікою.

До 1988 року в Україні, як і в республіках колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік, існувала монополія двох державних страхових компаній: Держстраху і Інгосстраху, діяльність яких була повністю регульованою. Це передбачало значні надходження до бюджету від страхових платежів і, в разі необхідності, виділення з бюджету коштів на виплату страхових відшкодувань. Функції страховика на території України в той час виконувала система Укрдержстраху, в якій працювали майже 14 тисяч фахівців і 29 тисяч позаштатних страхових агентів [45, с. 423].

Початок демонополізації страхової справи в колишньому Союзі Радянських Соціалістичних Республік поклав Закон «Про кооперацію», прийнятий Верховною Радою Союзу Радянських Соціалістичних Республік 26 травня 1988 року, який встановив, що кооперативи можуть страхувати своє майно і майнові інтереси в органах державного страхування, а також створювати кооперативні страхові установи, визначати умови, порядок і види страхування [46].

Найбільш вагомим імпульсом у створенні недержавних страхових організацій стало затверджене 19 червня 1990 року Радою Міністрів СРСР «Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю» і Постанова Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо демонополізації народного господарства», прийняте 16 серпня 1990 року. Ці нормативні акти дозволяли займатися страховою діяльністю і конкурувати між собою державним, акціонерним, взаємним і кооперативним товариствам. Демонополізація сталася і в системі Держстраху, перш за все вона проявилася в наданні страховим організаціям республік СРСР права впроваджувати регіональні види майнового та особистого страхування, що не були єдиними по країні.

Демонополізація страхування як подолання виняткового права державних організацій на проведення страхових операцій проявилася, по-перше, у створенні недержавних страхових організацій, по-друге, у подоланні монополій союзних структур при вирішенні юридичних та економічних питань страхової справи. Демонополізацію страхової справи в нашій країні, продовжив Закон «Про кооперації в СРСР». Цим Законом передбачалося, що кооперативи можуть страхувати своє майно та майнові інтереси в органах державного страхування, а також створювати кооперативні страхові установи, визначати умови, порядок та види страхування.

Найбільш значну роль у прискоренні створення недержавних страхових організацій зіграло Положення «Про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю». В залежності від характеру формування статутного капіталу всі нові страхові організації можна розділити на два види. Перший вид – акціонерні, кооперативні та інші організації як альтернативні по відношенню до сформованої системи державного страхування. Саме такі організації стали виникати з 1988 року. Другий вид - акціонерне товариство з деякою участю капіталу органів державного страхування (наприклад, Держстрах РФ). Такі товариства стали створюватися в 1990 - 1991 рр. Демонополізація в системі Держстраху виражалася, перш за все, у наданні страховим організаціям права поряд з єдиними по країні видами страхування проводити регіональні види майнового та особистого страхування [47, с.39].

До отримання Україною статусу незалежної держави страхування проводили згідно з економічними, соціальними та правовими умовами, що існували у відповідний період.

Починаючи з 1991 року, після припинення існування СРСР, Україна стала самостійно вирішувати всі питання організації страхової діяльності.

Протягом 1992-1993 рр. у більшості незалежних держав, що виникли на

території колишнього СРСР, були прийняті законодавчі акти з питань страхування.

Улітку 1992 року Укрдержстрах за участю низки провідних страхових компаній, утворених у 1990 – 1992 рр., подав до Кабінету Міністрів України перший законопроект «Про страхування», спрямований на узгодження позицій низки провідних міністерств і відомств. У грудні цього ж року цей проект після узгодження було повторно внесено на розгляд Кабінету Міністрів України. Оскільки згідно з рішенням Верховної Ради України в цей період Уряд дістав право видавати декрети, які мали статус законів, зазначений проект був прийнятий як декрет у травні 1993 року.

Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» став фактично першим базовим законодавчим актом, який забезпечив системне правове регулювання страхової діяльності в Україні. Цей документ визначив базові терміни і поняття, пов'язані зі страховою діяльністю. Декрет «Про страхування» міг розглядатися лише як проміжний, законодавчий акт [45].

Головний його недолік полягав у тому, що тут було зроблено спробу поєднати суперечливі положення: з одного боку, певні «держстрахові» принципи здійснення страхової діяльності, що базувалися на планово-адміністративній економіці, а з іншого – принципи ринкової економіки і, зокрема, страхування в умовах ринку. Наприклад, з одного боку, Декрет передбачав здійснення страхових виплат за рахунок страхових резервів, що відповідало ринковим принципам, а з іншого – не визначав фінансового механізму формування цих резервів і суто адміністративно забороняв перераховувати до резервів понад 50 % страхових платежів [47].

Окрім того, Декрет надліберально забороняв державі втручатися в діяльність страхових організацій, а водночас визначав державний орган, відповідальний за стан розвитку страхового ринку. І таких суперечностей було немало. Отже, з розвитком ринкової економіки України постала потреба прийняти новий законодавчий акт, який повністю врегулював би як

понятійно-смісловий апарат, так і порядок здійснення страхової діяльності (давно застосовуваний у розвинених країнах).

Сьогодні розвиток страхового ринку відбувається на фоні позитивних змін макроекономічної ситуації в державі при зростанні добробуту населення і посиленні державного регулювання і нагляду за страховою діяльністю.

Закон України «Про страхування» передбачає 41 вид обов'язкового страхування, навіть ті, що не мають закордонних аналогів. Рішення про їхнє введення прийнято поспішно, без належного соціально-економічного обґрунтування. Окремі види такого страхування чітко законодавчо не урегульовані, оскільки не визначені в українському правовому полі поняття. Майже для 2/3 видів обов'язкового страхування немає необхідної нормативної бази. [48, с. 223]

Українські страхові компанії, принаймні ті, що прагнуть бути найкращими, можуть не чекати доки парламент внесе зміни до законодавства, а підвищити довіру суспільства до страхової галузі власними силами. В Законі виписано мінімальні умови капіталізації, але ніхто не забороняє збільшувати статутні фонди до розмірів, які б реально покривали ризики, і вносити до цих фондів справжні гроші, а не майно. Також ці підприємства можуть збільшити кількість та якість послуг, які надаються населенню, щоб максимально задовольнити його страхові потреби, наприклад, пенсійне страхування, що існують навіть у наш час.

В міру розвитку ринку ризики зростають. Тому потрібно забезпечити солідарну відповідальність шляхом об'єднання страхових компаній.

З огляду на вищевикладене, варто зазначити, що сучасний етап становлення фінансово-правового регулювання страхування, неможливо розглядати без дослідження його історико-правового аспекту. Попри те, що форми й методи страхування під впливом часу змінювалися, їх можна розглядати як прообраз сучасних форм страхування, які виникають сьогодні в Україні. Реалізація такого підходу надає можливість не тільки коригувати чинне законодавство, а й створювати надійні механізми правового захисту

інтересів громадян через гарантування державною діяльності страховиків та інших фінансових організацій у правовому полі чинного законодавства.

РОЗДІЛ 2

ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

2.1. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні та зарубіжних країнах

Страхування є одним з видів цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків) і доходів від розміщення коштів цих фондів [49, с.13]. Об'єктом соціального страхування є майнові інтереси громадян, пов'язані з компенсацією втрати трудового доходу або оплатою видатків, які раптово виникли внаслідок настання соціальних ризиків. Соціальне страхування поширюється на економічно активне населення, тобто на осіб, які мають трудові доходи, на які нараховуються страхові внески. Оскільки соціальне страхування виступає одним з компенсаторних механізмів, то ймовірність настання ризику передбачається заздалегідь. Громадянин стає застрахованим і потрапляє під захист страхової системи ще до виникнення страхового випадку, що дає можливість не лише підготуватися до несприятливих подій, а й попередити більшість з них.

Державний характер соціального страхування зовсім не означає, що бюджетне фінансування має бути основним джерелом витрат на соціальне забезпечення, це може означати лише обов'язковість цього механізму: обов'язковість сплати страхових внесків, обов'язковість застосування підстав, умов соціального забезпечення і юридичної відповідальності. Державне страхування гарантує необхідний рівень життя, його джерелом є, передусім, обов'язкові внески працівників та працедавців. У правовому

контексті це – система прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту (включає матеріальне забезпечення громадян у визначених законом випадках) [38, с. 145].

Найбільш повним виглядає законодавчо встановлене визначення, за яким соціальне страхування є системою прав, обов’язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту. Основами законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування, передбачено такі види загальнообов’язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття; інші види страхування, передбачені законами України [50].

Враховуючи те, що національні законодавства, які регулюють відносини соціального страхування у країнах-членах Європейського Союзу, дещо відрізняються, було розроблено загальні правила координації соціального страхування для всіх країн. Вони були затверджені Регламентом Ради Європейського Союзу № 1408/71 «Про застосування схем соціального забезпечення щодо осіб, що працюють за наймом, та їхніх сімей під час пересування в межах Співтовариства» [51]. У документі не регламентовано, які компенсації повинна виплачувати та чи інша держава, також не визначається розмір пенсій і допомог. Разом з тим держава повинна гарантувати, що особа, яка переміщується з однієї країни-члена ЄС в іншу, не опиниться в гіршому становищі, ніж особи, які все життя працювали і проживали лише в даній країні. З 1 травня 2010 року (після ратифікації всіма членами ЄС) вступили в дію нові постанови Євросоюзу (№883/2004 та №987/2009), що мають на меті координацію систем соціального страхування в країнах ЄС [52].

Відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» – єдиний внесок на

загальнообов'язкове державне соціальне страхування це – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [53].

Органи державного управління та регулювання та їх повноваження в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування України визначені Конституцією та законами України і є віддзеркаленням цілей і завдань, що стоять перед державою в цій сфері. Держава встановлює види пенсій, допомог, визначає порядок і умови їх призначення, джерела фінансування та формує систему органів управління і регулювання системою соціального захисту [54, с. 82].

Верховна Рада України є єдиним законодавчим органом, який приймає закони, затверджує основні показники витрат, що включаються до державного бюджету, визначає розмір (тариф) обов'язкових страхових внесків підприємств, організацій і громадян. До компетенції Верховної Ради України відносяться також питання затвердження загальнодержавних програм економічного і соціального розвитку; питання подальшого вдосконалення правової бази, що стосується пенсійного, медичного та соціального страхування, соціальної підтримки малозабезпечених сімей та сімей з дітьми [54, с.83].

Важлива роль в розробленні і втіленні у життя соціальної політики держави належить Президентові України, який затверджує національні програми соціального захисту населення, підписує закони, приймає Укази з питань соціального захисту малозабезпечених верств населення, щодо боротьби з бідністю, запобігання виробничому травматизму і професійним захворюванням, трудової реабілітації інвалідів та інші.

Коло повноважень державних адміністрацій у сфері соціального захисту населення визначено у Закону України «Про місцеві державні адміністрації» № 586-XI від 9 квітня 1999 р. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення закріплені в Законі України «Про місцеве самоврядування» № 280/97-ВР від 21 травня 1997 року [54, с.84].

Регулювання в сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснює Пенсійний фонд України. Як центральний орган виконавчої влади свою діяльність Пенсійний фонд здійснює відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та Положення про Пенсійний фонд України, затвердженого Указом Президента України № 121/2001 від 1 березня 2001 р., постанов правління та наказів Фонду, а також Положень про головні управління Пенсійного фонду України в регіонах, затверджених постановою Правління Пенсійного фонду України від 27 червня 2002 року [55].

Пенсійний фонд України у встановленому порядку вносить міністру соціальної політики України, Президентові України та Кабінету Міністрів України пропозиції з питань формування державної політики у сфері пенсійного забезпечення та соціального страхування, забезпечує її реалізацію, розробляє пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Свої повноваження Пенсійний фонд України здійснює безпосередньо через регіональні управління та відділення фонду в районах, містах і районах у містах [55].

Функції регулювання у сфері соціального страхування виконують також спеціальні фонди соціального страхування: Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування України. Зокрема, за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття виплачується допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької

діяльності; допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні; та надаються інші послуги, передбачені Законом України «Про зайнятість населення».

Згідно «Порядку надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування України з тимчасової втрати працездатності застрахованим особам у разі ліквідації (реорганізації) підприємства, установи, організації, припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, що має найманих працівників», з Фонду соціального страхування здійснюється відшкодування збитку, заподіяного здоров'ю застрахованої особи у разі виробничої травми або професійного захворювання; фінансуються витрати на санаторно-курортне лікування та оздоровлення; на працюючих членів сімей виплачується допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю (включаючи догляд за хворою дитиною); допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві); оплата лікування в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм [57].

Фонди соціального страхування є органами, які здійснюють регулювання окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування відповідно до затверджених статутів. Соціальні страхові фонди є самоврядними некомерційними організаціями. Їх кошти не включаються до складу Державного бюджету України.

Регулювання діяльністю фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснює Наглядова рада. Склад Наглядової ради і її повноваження визначаються законами України щодо окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Наглядова рада здійснює свою діяльність на принципах рівноправ'я сторін і їх відповідальності за ухвалені ним рішення. Термін повноважень членів Наглядової ради – 6 років [50].

Державна служба України з питань праці входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань регулювання законодавства про працю, зайнятість населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; на випадок безробіття в частині призначення нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб.

Сучасна система соціального страхування в Україні за своїм змістом не є страховою у класичному розумінні, оскільки зберігає і виконує функції соціального забезпечення (допомоги) – розмір страхових внесків не узгоджується з рівнем соціального і професійного ризику, обсягом прав і гарантій страхувальників і застрахованих, має місце їх відчуженість від участі в управлінні фондами тощо. Соціальне страхування не лише виконує компенсаторні функції актуалізації соціальних ризиків, тобто подолання несприятливих наслідків ризикової ситуації, а й функцію їх попередження. У цьому полягає основна відмінність соціального страхування від соціального забезпечення, яке надається тільки в несприятливих життєвих ситуаціях [58, с. 102].

Світовий досвід свідчить про різноманітність організаційно-правових форм соціального страхування. Способи організації керівництва даними системами варіюються від одного крайнього типу, що визначається повним державним контролем, здійснюваним спеціальним міністерським апаратом (що часто має місце в англійських країнах), до іншого (фондів, компенсацій або товариств взаємного страхування), при якому керівництво складається повністю з членів такого об'єднання, а іноді – профспілок. У всіх випадках встановлені системи (тобто ті, які гарантуються законодавством), що перебувають під захистом держави. Це пояснюється тим, що участь держави

в самоврядних системах дозволяє мінімізувати небажані явища, що виникають у випадках, коли системи управляються тільки державою або тільки на основі самоврядних товариств або фондів страхування.

Участь держави в управлінні аргументується внесками держави у фонди соціального страхування і в цілому зацікавленістю в ефективному функціонуванні установ страхування, які, навіть якщо підпадають під положення приватного права, насправді представляють громадські послуги [59, с.12].

Держава в окремих випадках приймає участь в оперативній (адміністративній) діяльності страхових організацій. Наприклад, до виключної компетенції держави віднесено питання визначення статусу та адміністративної організації Національного інституту страхування по хворобі і інвалідності Бельгії, який є державною установою. Національне управління з сімейних справ найманим працівникам здійснює надані йому повноваження. Рамки компетенції та діяльності Федерації органів управління соціального забезпечення Іспанії також визначені в законодавчому порядку. Встановлені законом обов'язки, компетенція і склад Ради директорів Генеральної дирекції соціального забезпечення Португалії. Обсяг діяльності, завдання та організація Національного управління соціального страхування Швеції також визначені в інструкціях, опублікованих державою [60, с. 255].

В той же час є країни, де страхові установи мають велику свободу діяльності. До них відносяться установи Пенсійного страхування, що входять до Федерації німецьких установ пенсійного страхування та Федеральний інститут зайнятості, які самі встановлюють правила (правила внутрішнього розпорядку та адміністративні директиви) в силу наданого їм за законом права на організацію.

Інститути соціального страхування Австрії також є незалежними установами і не отримують інструкцій. Каси товариства взаємодопомоги в сільському господарстві у Франції є приватними установами, що надають на

професійній основі та відповідно до принципів взаємодопомоги громадські послуги [61, с. 193].

У більшості систем соціального страхування соціальні допомоги призначаються державою. Однак є країни, де системи, крім управління галуззю або галузями соціального забезпечення, за які вони несуть відповідальність (виплата соціальної допомоги та збір внесків), наділені самостійністю у виконанні цих функцій. Такими установами є:

- каси товариств взаємодопомоги в сільському господарстві у Франції, які вільно керують, крім соціального страхування в сільському господарстві, ще трьома секторами, а саме:

- програмами охорони здоров'я та соціальними програмами, превентивною медичною допомогою та попередженням нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань осіб, які працюють у сільському господарстві;

- Федерація німецьких установ пенсійного страхування ФРН. Питання надання пенсій детально врегульовані законом. У той же час установи пенсійного страхування практично абсолютно вільні у наданні допомоги на охорону здоров'я та професійну реабілітацію, а також ряду послуг (наприклад, медична допомога або допомога на дому). Вони можуть приймати заходи по здійсненні діяльності, спрямованої на надання допомоги застрахованим особам або членам їх сімей з підтримання або забезпечення працездатності або по поліпшенню стану здоров'я застрахованого населення;

- Федеральний інститут зайнятості ФРН. Питання надання допомоги з безробіття та сімейної допомоги врегульовані законом. Однак закон не поширюється на додаткове навчання та професійну реабілітацію, які (частково) залишено на розсуд установ [61, с. 193].

В Інституті додаткових пенсій для ринку праці Данії рада директорів інституту, виходячи з його доходів, приймає рішення про збільшення розмірів пенсій у зв'язку зі зростанням цін, становищем національної економіки та фінансовим становищем застрахованих осіб [62, с. 105].

Рада директорів може також прийняти рішення про зміну ставки внесків.

Існують три типи взаємин між державою та установою з цього питання.

1. Держава призначає керівників установ. У деяких країнах держава призначає керівний персонал установ соціального страхування. У Національному інституті страхування з хвороби та інвалідності Бельгії Генеральний адміністратор, його заступник і співробітник, керівні службами контролю (медичний і адміністративний контроль) призначаються королем. У Національному управлінні з сімейних справ для найманих працівників Бельгії Генеральний директор і його заступник так само призначаються королем, який встановлює терміни і умови їх служби.

Державою призначається керівний персонал Федерації органів управління соціального забезпечення Іспанії.

У ФРН президент Республіки призначає президента і віце-президента Федерального інституту зайнятості і після консультацій з адміністративною радою та урядами відповідних земель ФРН – президентів і віце-президента. Бюро Праці земель ФРН та адміністративні Ради різних бюро земель ФРН, також призначають інших співробітників (на певні пости) із запропонованого радою директорів списку.

Держава призначає Генерального директора та його заступника, керівників відділів і підрозділів Національного управління соціального страхування в Швеції [59, с.13].

2. У ряді країн роль держави зводиться тільки до затвердження призначень. На таких засадах організовані Федерація австрійських установ соціального страхування, Національний Інститут соціального страхування Італії та каси товариств взаємодопомоги в сільському господарстві Франції.

Керівництво останньої з названих установ (директор, його заступник і помічник або генеральний секретар) призначається адміністративною радою кожної каси, після того як вони були включені в список осіб, що

відповідають за роботу кас, що представлені на розгляд Міністерства сільського господарства.

Керівництво кас приступає до виконання своїх обов'язків тільки після схвалення призначень Комісаром Республіки відповідного району, що діє від імені Міністерства сільського господарства. Керівники бухгалтерських служб повинні бути затверджені на посади Комісаром Республіки відповідного району та скарбником за загальними платежами.

3. У ряді країн держава не бере участі ні в призначенні, ні в затвердженні керівників.

Таке положення, наприклад, в Інституті додаткових пенсій для ринку праці Данії, Інституті страхування по хворобі Ізраїлю і Федерації німецьких установ пенсійного страхування ФРН [62, с. 105].

Контроль з боку держави.

1. Установа контролюється державою в різному ступені. Контроль може носити характер суто юридичний, не технічний, як це має місце, наприклад, у Федерації німецьких установ пенсійного страхування. В даному разі контрольні органи можуть оголосити про порушення установою пенсійного страхування закону і вимагати вжити заходів до його виконання. Контрольні органи можуть також критикувати бюджет, стежити за управлінням і бухгалтерським обліком, вони стверджують покупку нерухомості.

В інших випадках держава може бути наділена повноваженням приймати рішення про розпуск адміністративних органів. Це стосується, наприклад, Федерації австрійських установ соціального страхування, де контролюються всі види діяльності керівників соціального страхування (включаючи дотримання законів і виконання завдань по важливим програмам).

Рішення адміністративних органів можуть бути скасовано або призупинено. Останнім заходом є право розпустити адміністративний орган.

2. Держава бере участь за загальним правилом у фінансуванні системи, роблячи додаткові вклади, покриваючи балансовий дефіцит або надаючи дотації. Вона здійснює контроль і нагляд за установою. Контроль і нагляд посилюються по мірі збільшення наданих сум. Каси товариств взаємодопомоги в сільському господарстві Франції, які розпоряджаються значним капіталом, утвореним в основному за рахунок субсидій з національного бюджету, контролюються кількома органами: представниками Міністерства сільського господарства (органу, що відповідає за функціонування), службовцями Міністерства фінансів і самим фінансовим судом [63, с. 13-14].

Бюджет Федерального інституту зайнятості ФРН підлягає затвердженню Федеральним урядом. Дана процедура містить деякі протиріччя. З одного боку, уряд вважає, що має право в цьому брати участь в силу того, що за законом несе відповідальність у разі фінансового дефіциту. З іншої сторони, інститут має адміністративну незалежність від федерального уряду.

Національне управління соціального страхування Швеції, що фінансується з державних фондів, щорічно представляє проект свого бюджету на схвалення парламенту.

У питаннях організації та функціонування систем соціального страхування держава відіграє надзвичайну важливу роль. Вона визначає правила взаємовідносин основних суб'єктів соціального страхування, в окремих випадках дає брак фінансових коштів, визначає мінімальні норми соціального захисту.

Фінансування соціального страхування включає дві взаємопов'язані між собою групи питань:

- 1) фінансове забезпечення систем соціального страхування (джерела, способи і форми отримання і накопичення грошових засобів);
- 2) способи і форми витрачання і розподіл коштів в різних системах соціального страхування.

У різних країнах розподіл часток фінансування систем соціального страхування складається по-різному, оскільки формувався він під впливом конкретної практики, національних традицій та співвідношення суспільних сил.

Співвідношення часток страхових внесків працівників, роботодавців та субсидій держави є досить складною соціально-економічною проблемою. Разом з податками, внески для працівників визначають суттєві відрахування і збалансованість залежить від функціонуючої в країні економічної системи та соціальної політики держави. Найчастіше страховий внесок незалежно від того, хто його виплачує, скорочує поточні доходи працівників і являє собою відкладену заробітну плату, яка повинна в майбутньому задовольняти потреби, пов'язані з виникненням випадків страхового ризику [64, с. 287].

У більшості країн з ринковою економікою використовують системи соціального страхування з досить розвиненою автономією і диференційованими внесків. Одним із прикладів є міжгалузева диференціація, в основі якої лежить ідея про те, що кожна галузь має компенсувати працівникові позов професійних наслідків праці в ній (у залежності від шкідливості або небезпеки умов праці). У деяких країнах, наприклад в Норвегії, величина внеску диференціюється по регіонах.

Страховий внесок диференціюється і залежить від рівня професійного ризику (страхування від нещасних випадків на виробництві), від величини заробітної плати, від природно-кліматичних умов. Це регулювання здійснюється за допомогою зміни пропорції внесків працівників і роботодавців та загальної величини страхового внеску. У цьому випадку проявляється протиріччя між високооплачуваними працівниками, що відраховують великий обсяг коштів до фондів соціального страхування, і низькооплачуваними, що частіше користуються страховими виплатами. Це викликає у високооплачуваних категорій трудящих бажання залишатися поза системою (або будь-якого іншого виду) обов'язкового соціального страхування, так як одержувані ними доходи дозволяють задовольняти свої

потреби за рахунок особистих накопичень або за рахунок виплати внесків в системі добровільного страхування [65, с. 173].

Формою, яка певною мірою зживає цей недолік, є законодавче встановлення верхньої межі заробітної плати і обмеження тим самим розмірів відрахувань до фондів соціального страхування до певного рівня. Історично формування систем соціального страхування було пов'язане зі створенням автономних фондів, в яких накопичувалися страхові внески та які забезпечували виплати відповідних страхових відшкодувань. Зазвичай такі фонди утворювалися окремо для кожного виду (галузі) страхування і витрачалися відповідно до принципів функціонування цих видів, які мали свою специфіку. При короткостроковому страхуванні це означало щорічне балансування доходів і витрат, а при довгостроковому (пенсійному) – накопичення резервів на покриття майбутнього зростання витрат [65, с. 173].

Отже, питання діяльності систем соціального страхування значною мірою залежать від національних особливостей і розвиненості систем соціального захисту, що слід враховувати при формуванні системи соціального страхування у вітчизняній практиці. Сучасна система соціального страхування в Україні за своїм змістом не є страховою у класичному розумінні, оскільки зберігає і виконує функції соціального забезпечення (допомоги) – розмір страхових внесків не узгоджується з рівнем соціального і професійного ризику, обсягом прав і гарантій страхувальників і застрахованих, має місце їх відчуженість від участі в управлінні фондами тощо. Соціальне страхування не лише виконує компенсаторні функції актуалізації соціальних ризиків, тобто подолання несприятливих наслідків ризикової ситуації, а й функцію їх попередження. У цьому полягає основна відмінність соціального страхування від соціального забезпечення, яке надається тільки в несприятливих життєвих ситуаціях.

Оскільки соціальні ризики пов'язані з несприятливими подіями, вірогідність настання яких можна заздалегідь передбачити, то їх можна попередити або, принаймні, підготуватися до них; необхідна розробка ряду

відповідних методик, які нададуть можливість не лише оцінити ступінь вірогідності настання несприятливих подій, а й створити систему резервування коштів для соціальних фондів. У більшості країн з ринковою економікою використовують системи соціального страхування з досить розвиненою автономією і диференційованими внесків. Одним із прикладів є міжгалузева диференціація, в основі якої лежить ідея про те, що кожна галузь має компенсувати працівникові позов професійних наслідків праці в ній (у залежності від шкідливості або небезпеки умов праці).

Таким чином, регулювання соціального страхування є ваговою складовою державного регулювання економічних та соціальних процесів. Його забезпечують органи законодавчої, виконавчої влади різних рівнів.

2.2. Особисте обов'язкове страхування певних категорій суб'єктів

Особисте обов'язкове страхування полягає в тому, що спеціальні законодавчі акти встановлюють обов'язок здійснювати страхування для певних осіб. Об'єктами обов'язкового страхування для цих осіб є: життя, здоров'я або майно інших осіб, на випадок заподіяння шкоди їх життю, здоров'ю або майну, а також ризики цивільної відповідальності страховиків, які можуть наступити внаслідок заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну. Крім того, встановлено обов'язок, у випадках, передбачених законом, юридичних осіб, в чиєму віданні або оперативному управлінні перебуває майно, що є державною або муніципальною власністю, здійснювати страхування цього майна.

Обов'язкове страхування – це форма страхування, що визначена страховим законодавством і ґрунтується на принципах обов'язковості як для страхувальника, так і для страховика. Як зазначає В. Д. Базилевич, «обов'язкове страхування встановлюється законом, згідно з яким страховик зобов'язується страхувати відповідні об'єкти, а страхувальник – вносити належні страхові платежі. Форми типового договору, порядок проведення й

особливі умови для ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методика актуарних розрахунків визначаються Кабінетом Міністрів України» [66, с. 96].

Обов'язкове страхування здійснюється як за рахунок державного бюджету, так і за рахунок самих страхувальників. Перша форма носить назву обов'язкового державного страхування, однак поняття «обов'язкове державне страхування» набагато ширше і поширюється на всі види страхування, обов'язкові в силу закону (рішення) представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Обов'язкове державне страхування підрозділяється на: обов'язкове особисте та обов'язкове майнове державне страхування.

Обов'язкове особисте державне страхування встановлено рядом законодавчих актів для осіб, які перебувають на державній, у тому числі і на військовій службі. Воно поширюється на суддів, працівників прокурорського нагляду, військовослужбовців та осіб, призваних на військові збори, працівників поліції, податкової інспекції, на посадових осіб митних органів, посадових осіб, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, на співробітників кадрового складу органів зовнішньої розвідки. Обов'язкове особисте страхування здійснюється за рахунок коштів, що виділяються з бюджетів міністерствам, службам і агентствам, які виступають в ролі страхувальників. Так, військовослужбовці внутрішніх військ, судді, прокурорські працівники підлягають страхуванню за рахунок державного бюджету, співробітники поліції - за рахунок відповідних бюджетів та коштів, що надходять у спеціальні фонди на основі договорів від установ і організацій, які користуються послугами міліції.

При обов'язковому державному особистому страхуванні страховими випадками для осіб цивільних відомств - суддів, прокурорських працівників, чиновників податкової інспекції є: загибель (смерть) застрахованої особи,

заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, що виключають і не виключають можливість займатися професійною діяльністю [37].

Правовою базою обов'язкового особистого державного страхування є комплекс законодавчих актів, прийнятих у різний час за останні роки. Норми про обов'язкове страхування включалися в закон «Про національну поліцію», закон «Про прокуратуру» і т. д. В кожному окремому випадку конкретних законах визначалися об'єкти і суб'єкти обов'язкового страхування, порядок укладення договорів, система фінансування витрат на обов'язкове державне страхування. Важливо відзначити, що в принципі ці юридичні конструкції мають багато спільного, так як регулюють схожі правовідносини.

Розміри всіх виплат за обов'язковим особистим державним страхуванням встановлені відповідними законодавчими актами. Так, наприклад, у разі загибелі співробітника податкової інспекції, співробітника поліції або прокурорського працівника, якщо вона сталася в період роботи чи після звільнення, або відходу у відставку і настала внаслідок тілесних ушкоджень або іншого ушкодження здоров'я, одержаного у зв'язку з виконанням службових обов'язків, спадкоємцям виплачується грошова сума в розмірі 10-річного утримання померлого. В аналогічній ситуації спадкоємцям померлого судді виплачується сума в розмірі його 15-річної заробітної плати. У тих випадках, коли співробітнику поліції чи податкової поліції заподіяно каліцтво чи інше ушкодження здоров'я при виконанні ним службових обов'язків і результатом цього стала втрата можливості займатися професійною діяльністю, потерпілому виплачується страхова сума (допомога) в розмірі 5-річного грошового утримання. В такій же ситуації суддя отримує допомогу в розмірі 3-річної заробітної плати [43].

Об'єктом страхування є життя і здоров'я військовослужбовців і прирівняних до них в обов'язковому страхуванні осіб. Названі об'єкти підлягають страхуванню з дня початку служби по день її закінчення.

Страховими випадками є: загибель (смерть) застрахованої особи у період проходження служби або захворювання, отримані в цей період, а

також встановлення застрахованій особі інвалідності внаслідок каліцтва або захворювання, одержаних у зазначений період.

Вигодонабувачами за обов'язковим державним страхуванням крім застрахованих осіб, у разі їх загибелі (смерті), є чоловік (дружина), що перебуває (не перебуває) на день загибелі застрахованої особи в зареєстрованому шлюбі з ним; батьки або усиновителі застрахованої особи, а у разі їх відсутності - дідусь і бабуся, якщо вони виховували і утримували його не менш трьох років, вітчим і мачуха - за умови, якщо вони виховували або утримували його не менше п'яти років. Крім того, вигодонабувачами є діти, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років, а також навчаються в освітніх установах до закінчення навчання або до досягнення 23 років [43].

Постановою Кабінету Міністрів від 25 липня 2011 р. № 815 були внесені зміни до «Порядку та умов призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті, поранення (контузії, травми або каліцтва) чи інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та інвалідності звільнених з військової служби (зборів) осіб», якою було приведено у відповідність складові грошового забезпечення, відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», тобто до грошового забезпечення стали входити: посадовий оклад, оклад за військовим званням; щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія); одноразові додаткові види грошового забезпечення [67, с. 115].

Згідно вищезазначеної постанови сім'ї загиблого (померлого) військовослужбовця, який перебував на кадровій військовій службі або проходив військову службу за контрактом, а в разі її відсутності – його батькам та утриманцям виплачувалась одноразова грошова допомога у розмірі десятирічного грошового забезпечення зазначеного

військовослужбовця за останньою посадою, яку він займав на день загибелі (смерті), виходячи з посадового окладу, окладу за військовим званням, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія), одноразових додаткових видів грошового забезпечення.

Зокрема, військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової служби), військовозобов'язаним чи резервістам, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, проходять службу у військовому резерві, у разі поранення (контузії, травми або каліцтва) без встановлення групи інвалідності, заподіяного їм під час виконання обов'язків військової служби, залежно від ступеня втрати працездатності – у розмірі, що визначається у відсотках 20-місячного грошового забезпечення [67, с. 115].

Спостерігається суттєве обмеження одноразових грошових виплат у разі інвалідності або поранення для військовослужбовців за контрактом і молодшого офіцерського складу, тому що посадовий оклад у них менше, а отже і сума виплат відповідно також.

Одноразова грошова допомога є додатковою формою соціального захисту військовослужбовців, які отримали ушкодження здоров'я внаслідок виконання обов'язків військової служби. Потрібно зауважити, що виплата згаданої допомоги передбачена лише у випадках, не пов'язаних зі скоєнням злочину, правопорушення, самогубства, а також, якщо нещасний випадок стався у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Страховальниками по обов'язковому державному страхуванню є органи виконавчої влади, в яких передбачена військова служба, військові збори.

Страховиками з цього виду страхування виступають страхові організації, які отримали ліцензію в установленому законом порядку. При цьому є особливі умови для отримання таких ліцензій. До зазначеної страхової діяльності допускаються страхові організації, статутний капітал

яких сформовано без участі іноземних інвестицій і які функціонують як страховики в галузі особистого страхування не менше одного року.

Розміри страхових сум військовослужбовцям та прирівняним до них по страхуванню особам, а у разі їх загибелі (смерті) вигодонабувачам визначаються виходячи з місячного грошового утримання застрахованих. Тяжкість наслідків страхового випадку визначає параметри виплат, виражені в окладах місячного грошового утримання.

У разі загибелі (смерті) застрахованої особи у період проходження служби, військових зборів або до закінчення одного року після звільнення зі служби чи після закінчення зборів внаслідок каліцтва або захворювань, отриманих в період проходження служби, кожному вигодонабувачеві виплачується страхова сума у розмірі 25 окладів застрахованої особи.

У разі встановлення застрахованій особі інвалідності з тих же підстав і в ті ж терміни страхові суми, що виплачуються застрахованій особі, відповідно становлять для інваліда І групи - 75 окладів, ІІ групи - 50 окладів і ІІІ групи - 25 окладів [43].

Отже, спостерігається поступова заміна державного обов'язкового страхування військовослужбовців виплатою одноразової грошової допомоги.

Закон України «Про страхування» точно встановлює підстави звільнення страховика від виплати страхової суми. Це ситуації, коли страховий випадок настав внаслідок вчинення застрахованою особою діяння, визнаного судом суспільно небезпечним, коли страховий випадок перебував у встановленому судом прямому причинному зв'язку із сп'янінням застрахованої особи, і нарешті, коли страховий випадок з'явився результатом доведеного судом навмисного спричинення застрахованою особою шкоди своєму здоров'ю або самогубства. З останньої позиції закон передбачає суттєве виключення. Якщо смерть настала внаслідок самогубства застрахованої особи, яка перебувала на службі, військовій службі не менше двох років, страховик не звільняється від виплати страхової суми.

Серед видів страхування професійної відповідальності в Україні страхування професійної відповідальності нотаріусів є доволі популярним та актуальним, оскільки є обов'язковим для всіх приватних нотаріусів країни.

Згідно зі ст. 28 Закону України «Про нотаріат» страхувати свою професійну відповідальність зобов'язаний нотаріус, який займається приватною нотаріальною діяльністю [68].

Предметом договору страхування професійної відповідальності нотаріуса є майнові інтереси страхувальника – приватного нотаріуса, пов'язані з відповідальністю за шкоду, завдану третім особам в результаті невиконання або неналежного виконання нотаріальної діяльності.

Згідно зі ст. 28 Закону України «Про нотаріат» страхувальниками в договорі страхування професійної відповідальності нотаріуса є тільки приватні нотаріуси [68]. Вигодонабувачами за договором страхування професійної відповідальності нотаріусів є фізичні та юридичні особи, які звернулись до нотаріуса за вчиненням нотаріальних дій, та/або треті особи.

Обов'язкове особисте державне страхування встановлено також для осіб, які постраждали від радіаційних аварій на об'єктах цивільного і військового призначення, постраждалих при випробуванні атомної і термоядерної зброї, від екологічних та інших надзвичайних катастроф. Наприклад, всі громадяни України, які постраждали від радіаційного впливу внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС, підлягають державному страхуванню. Страховим випадком при цьому вважається захворювання застрахованого, встановлення йому групи інвалідності або смерть, які сталися внаслідок Чорнобильської катастрофи.

В Україні здійснюють страхування спортсменів вищих категорій. Страхування здійснюється на умовах, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.1995 р. №378.

Страховий випадок передбачає:

- загибель або смерть застрахованого під час підготовки до змагань та участі в них;

- втрата застрахованим працездатності внаслідок поранення, контузії, травми або каліцтва, захворювання чи інвалідності, що сталися під час підготовки до змагань та участі в них.

Застрахованими є спортсмени збірних команд України [51].

Розмір страхової суми для кожного застрахованого становить:

а) у разі загибелі або смерті застрахованого під час підготовки до змагань та участі в них його спадкоємцям - у розмірі десятирічного грошового утримання застрахованого за останньою посадою, яку він займав;

б) у разі втрати застрахованим працездатності внаслідок поранення, контузії, травми або каліцтва, що сталися під час підготовки до змагань та участі в них - у розмірі, який визначається з розрахунку середньої заробітної плати пропорційно терміну втрати працездатності, встановленого медичним закладом, за умови, що ушкодження здоров'я застрахованого віднесено до категорії тяжких травм згідно з медичною класифікацією травм, затвердженою МОЗ;

в) у разі установаження застрахованому інвалідності в період чинності договору страхування, до якої призвів нещасний випадок, що стався під час підготовки до змагань або участі в них:

I групи - 100 відсотків страхової суми;

II групи - 80 відсотків страхової суми;

III групи - 60 відсотків страхової суми.

Виплата страхових сум, зазначених у пунктах «б» і «в», проводиться з урахуванням раніше виплачених страхових сум за цей страховий випадок.

Страхові платежі сплачуються до 25 числа кожного місяця у розмірі 5 відсотків фонду оплати праці, включаючи встановлені чинним законодавством доплати та надбавки застрахованим за минулий місяць [69].

Державне обов'язкове особисте страхування охоплює:

- державне особисте страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори;

- державне особисте страхування осіб рядового, керівного та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ ;
- державне обов'язкове особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків;
- державне обов'язкове особисте страхування працівників прокуратури;
- державне страхування життя і здоров'я народних депутатів;
- державне особисте страхування службових осіб державної контрольно-ревізійної служби в Україні ;
- державне особисте страхування службових осіб державних податкових інспекцій;
- державне обов'язкове страхування службових осіб державних органів у справах захисту прав споживачів;
- особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд);
- державне страхування посадових осіб інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю;
- державне страхування спортсменів вищих категорій;
- державне страхування працівників державної лісової охорони;
- страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини;
- страхування життя і здоров'я суддів;
- державне страхування донорів крові та/або її компонентів;
- особисте страхування від нещасних випадків на транспорті.

Пасажири вважаються застрахованими з моменту оголошення посадки в поїзд, морське або річкове судно, автобус чи інший транспортний засіб до моменту завершення поїздки, а водії – тільки на час обслуговування поїздки.

Страховальниками з цього виду страхування виступають самі пасажири, які сплачують страховий платіж додатково при оплаті проїзного квитка, а для водіїв – юридичні особи і громадяни – суб'єкти

підприємницької діяльності – власники транспортних засобів, які страхують водіїв на час обслуговування поїздок.

Страховий платіж становить для пасажирів при поїздках на лініях залізничного, морського, внутрішнього водного, автомобільного та електротранспорту на міжобласних і міжміських маршрутах у межах однієї області в розмірі до двох відсотків, а на маршрутах приміського сполучення – до п'яти відсотків вартості проїзду. Страховий платіж за водіїв визначається у розмірі до одного відсотка страхової суми за кожного застрахованого.

Страхову суму встановлено в розмірі 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [70].

Розмір виплати страхової суми залежить від ступеня втрати працездатності чи смерті застрахованого.

Особисте страхування на повітряному транспорті здійснюється за рахунок власників або експлуатантів повітряних суден. Обов'язково підлягають страхуванню члени екіпажу та авіаційний персонал під час перебування на борту повітряного судна, а також пасажирів повітряного транспорту. Розмір страхової суми на повітряному транспорті становить 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [70]. Інші умови аналогічні страхуванню на решті видів транспорту.

Виплата страхової суми здійснюється в строки, визначені компетентним органом, після отримання страховиком всіх необхідних документів.

Суттєві зміни в розвиток страхової справи в Україні вносить прийнятий у 1999 році Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», який введено в дію 1 квітня 2001 року.

Особливістю Закону є те, що він визначає особливу правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового

державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих на виробництві.

Не можна не звернути увагу на те, що цей Закон дублює багато положень і визначень Закону України «Про страхування». Особливо це стосується суб'єктів та об'єктів страхування від нещасного випадку. Водночас він визначає єдиного страховика – Фонд соціального страхування від нещасних випадків, що суперечить Закону України «Про страхування». Неузгодженість багатьох інших положень цих законів є однією із головних причин перенесення термінів впровадження Закону України. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», що призвело до значних невиправданих витрат із його впровадженням та виконанням [45].

Отже, поняття «державне обов'язкове особисте страхування» означає, що джерелом сплати страхових платежів є державний бюджет і в разі неплатоспроможності страховика з таких видів страхування держава гарантує виконання зобов'язань перед страхувальниками. Що ж до інших видів обов'язкового особистого страхування, то держава не відповідає за зобов'язання страховика, а лише у формі закону зобов'язує юридичних і фізичних осіб вносити кошти для забезпечення суспільних інтересів.

2.3. Обов'язкове майнове страхування державних та комунальних підприємств

Обов'язкове страхування використовується як засіб захисту державної і приватної власності від наслідків негативних подій, а також примушує приймати необхідні міри для забезпечення і боротьби з стихійними лихами. Довгострокова практика поєднання обов'язкової і добровільної форми

страхування цілком відповідає інтересам сучасного суспільства та його громадян [68].

Однак обов'язкове страхування має широкі перспективи розвитку завдяки можливості подальшого зростання страхового забезпечення за об'єктами, вдосконалення системи страхових тарифів.

Сутність страхового захисту полягає в нагромадженні й витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних із ними втрат [45, с. 10].

Майнове страхування має такі ознаки: випадковість ризику, незвичайність заподіяної шкоди, можливість вираження шкоди в натуральній або грошовій формі, необхідність попередження та подолання наслідків небажаної події та відшкодування завданих нею збитків.

Об'єктивною основою розвитку майнового страхування є потреба забезпечення безперебійності фінансово-господарської діяльності, що виникає в процесі відтворення, і надання грошової допомоги у разі настання непередбачених несприятливих подій. Воно відіграє значну роль для розвитку та ефективного функціонування страхової компанії.

Раніше майнове страхування поширювалося тільки на об'єкти особистого споживання. У зв'язку з цим все майно громадян розподілялось на дві категорії:

- перша категорія – пріоритетне майно, втрата якого зачіпає інтереси не тільки власника-громадянина, а й суспільні інтереси (житло, сільськогосподарські тварини);
- друга категорія – майно, втрата якого зачіпає насамперед особисті інтереси громадян [72, с. 25].

Втрата громадянами майна, віднесеного до першої категорії, не може не зачіпати інтереси держави. З метою підвищення відповідальності громадян за збереження цього майна і забезпечення страхового захисту держава організовує обов'язкове страхування майна першої категорії, інша ж

його частина підлягає добровільному страхуванню.

У ст. 7 Закону України «Про страхування» передбачені такі види обов'язкового майнового страхування:

- авіаційне страхування цивільної авіації;
- страхування засобів водного транспорту;
- страхування майнових ризиків за угодою про розподіл продукції у випадках, передбачених Законом України «Про угоди про розподіл продукції»;
- страхування майнових ризиків при промисловій розробці родовищ нафти та газу у випадках, передбачених Законом України «Про нафту і газ»;
- страхування об'єктів космічної діяльності (наземна інфраструктура), перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням Національного космічного агентства України;
- страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), яка є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі;
- страхування тварин (крім тих, що використовуються у цілях сільськогосподарського виробництва) на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків у випадках та згідно з переліком тварин, встановленим Кабінетом Міністрів України;
- страхування ліній електропередач та перетворюючого обладнання передавачів електроенергії від пошкодження внаслідок впливу стихійних лих або техногенних катастроф та від протиправних дій третіх осіб;
- страхування майна, переданого у концесію [10].

Обов'язкове страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими

підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності проводиться з метою гарантування економічної та продовольчої безпеки держави, створення сприятливих умов для розвитку аграрного сектора економіки, захисту інтересів сільськогосподарських підприємств.

Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», прийнятий 9 лютого 2012 р. визначає основи державної політики в страховій та інших сферах з метою розвитку аграрного ринку й забезпечення продовольчої безпеки населення. Він регулює відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві [73].

Суб'єктами обов'язкового страхування є:

- страхувальники;
- страховики (юридичні особи резиденти України), які отримали в установленому порядку ліцензію на проведення цього виду обов'язкового страхування.

Предметом договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою є майнові інтереси страхувальника, пов'язані з його страховими ризиками щодо вирощеної, відгодованої, виловленої, зібраної, виготовленої первинної (без вторинної обробки та переробки) сільськогосподарської продукції (товарів), згідно із Законом України «Про Митний тариф України», а саме щодо:

- урожаю сільськогосподарських культур;
- урожаю багаторічних насаджень;
- сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, водних біоресурсів і тваринницької продукції.

Страховим випадком є настання певної події, передбаченої договором страхування відповідно до положень цього Закону, внаслідок якої відбулася

загибель (втрата, пошкодження) застрахованих посівів (посадок), загибель (недобір, недоотримання) застрахованого урожаю, продукції бджільництва, загибель (втрата, вимушений забій, травматичне пошкодження або захворювання) застрахованих сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, водних біоресурсів і тваринницької продукції та з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування страхувальнику.

Не вважається страховим випадком втрата сільськогосподарської продукції внаслідок:

- подій, не передбачених договором страхування;
- навмисних дій страхувальника;
- грубих порушень страхувальником агротехнічних, санітарних, ветеринарних або інших вимог, що виявляється в невиконанні страхувальником умов договору страхування щодо строків (термінів) проведення належних заходів згідно з узгодженою при страхуванні технологічною картою, якою обумовлено дотримання визначених агротехнічних правил та вимог агротехніки стосовно застрахованої культури, санітарних, ветеринарних або інших вимог, щодо здійснення сільськогосподарських робіт, передбачених договором страхування, визначених у стандартних страхових продуктах [73].

Обов'язкове страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків проводиться з метою забезпечення економічної та продовольчої безпеки держави, створення сприятливих умов для розвитку племінної справи в аграрному секторі економіки, захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників [74].

Обов'язковому страхуванню підлягають такі тварини:

1. Племінні тварини: велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні (чистопорідні або одержані за затвердженою програмою породного

вдосконалення тварин, що мають племінну (генетичну) цінність і можуть використовуватися в селекційному процесі) віком від 1 року.

2. Зоопаркові тварини віком від 1 року.

3. Циркові тварини віком від 1 року.

Суб'єктами обов'язкового страхування є страхувальники (власники тварин, що підлягають обов'язковому страхуванню) і страховики (фінансові установи, які отримали в установленому порядку ліцензію на проведення обов'язкового страхування).

Об'єктом обов'язкового страхування є майнові інтереси, що не суперечать законодавству, пов'язані із загибеллю, знищенням, вимушеним забоєм тварин, які належать на правах державної, комунальної або приватної власності страхувальнику, внаслідок хвороб, стихійного лиха та нещасних випадків. Страхування здійснюється згідно з Порядком і правилами проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 590 [74].

До страхових ризиків, на випадок яких проводиться обов'язкове страхування, належать загибель, знищення, вимушений забій тварин унаслідок інфекційних хвороб, пожежі, вибуху, урагану, блискавки, дії електричного струму, сонячного або теплового удару, землетрусу, повені, обвалу, бурі, бурану, граду, замерзання, задушення, отруєння травами або речовинами, укусу змії або отруйних комах, утоплення, падіння в ущелину, потрапляння під транспортні засоби та інших травматичних ушкоджень.

Страховим випадком є подія, передбачена договором обов'язкового страхування, з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування страхувальнику.

Обов'язковому страхуванню не підлягають тварини:

- що перебувають у місцевості, в якій введено карантинні обмеження, за винятком видів тварин, несхильних до хвороби, щодо якої введено зазначені обмеження;
- хворі, виснажені та ті, що перебувають у стані дородового чи післяродового залежування;
- у яких за результатами останніх досліджень встановлено позитивну реакцію на бруцельоз, лейкоз або туберкульоз [74].

Об'єктом страхування повітряних суден є майнові інтереси страхувальника, що не суперечать законодавству, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням повітряним судном.

Страхувальником є юридична чи фізична особа - власник повітряного судна або його експлуатант, який експлуатує це повітряне судно на законних підставах.

На повітряне судно, що підлягає обов'язковому страхуванню, повинні бути в наявності:

- посвідчення про державну реєстрацію цивільного повітряного судна;
- документи, що підтверджують право власності на повітряне судно або його оренду.

Страховим випадком є повна загибель повітряного судна, а також пошкодження окремих його частин, систем та елементів конструкції.

Повною загибеллю повітряного судна вважається:

- повна втрата повітряним судном здатності виконувати політ у зв'язку з руйнуванням основних елементів несучих конструкцій (планера) або в разі, коли компетентною комісією встановлено, що ремонт цього повітряного судна технічно неможливий чи економічно недоцільний;
- втрата повітряного судна у зв'язку з вимушеною посадкою на місцевість, яка непридатна для зльоту повітряного судна, або економічною недоцільністю його евакуації [75].

Зникнення повітряного судна безвісти, коли повітряне судно, яке виконувало плановий політ у період дії договору обов'язкового страхування,

не прибуло до пункту призначення і заходи щодо його розшуку протягом 60 діб не дали наслідків, або коли його розшук офіційно припинено до закінчення зазначеного терміну, також вважається повною загибеллю повітряного судна.

Страхувальники мають право під час укладання договорів обов'язкового страхування призначати громадян або юридичних осіб (вигодонабувачів) для отримання страхового відшкодування.

Якщо повітряне судно є власністю кількох осіб, кожна особа отримує страхове відшкодування пропорційно її частці у праві власності на повітряне судно.

Для отримання страхового відшкодування страхувальник зобов'язаний надати страховику оригінали або нотаріально засвідчені копії документів, передбачених договором обов'язкового страхування, а саме:

- заяву про страхове відшкодування;
- страховий поліс (сертифікат);
- розрахунковий документ, що підтверджує внесення страхових платежів;
- сертифікат льотної придатності;
- технічний акт огляду повітряного судна після його пошкодження та документи, які обґрунтовують суми витрат на ремонт повітряного судна, а у разі загибелі - акт списання повітряного судна;
- документи, які засвідчують право власності страхувальника на повітряне судно або встановлюють межі його відповідальності перед власником у разі загибелі або пошкодження повітряного судна;
- документи реєстрації події з повітряним судном [75].

Майнове страхування в Україні очікує великі зміни і вимагає пильної уваги державних відомств для вирішення багатьох проблем.

Перехід до ринкових відносин передбачає появу великої кількості суб'єктів господарювання, зацікавлених в забезпеченні захисту своєї діяльності, майна і прибутків від різних наслідків і непередбачених ризиків. Тому в цей період страхування повинно розвиватися особливо інтенсивно.

Таким чином, майбутнє українського майнового страхування, а також ринку страхування взагалі залежить від правильної розробки законодавчої бази, як податкової, так і правової, і її наближення до міжнародних стандартів.

Особливість теперішніх змін полягає у тому, що страховикам дозволяють інвестування. Особлива риса страхової галузі серед інших фінансових секторів – страхові резерви, які компанії накопичують із року в рік для виплати своїм клієнтам. Відповідно до Програми розвитку вітчизняного страхового ринку, їх дозволено інвестувати «у високорентабельні проекти з урахуванням їх пріоритетності за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України».

РОЗДІЛ 3

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА СТРАХОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

3.1. Суб'єкти уповноважені здійснювати контроль за страховою діяльністю

Страхова діяльність усіх країн світу знаходиться під державним наглядом, в силу того, що на сучасному етапі розвитку система страхування є дуже значущою для економіко-соціального життя всього суспільства.

Люди хочуть відчувати захищеність, впевненість у завтрашньому дні, укладають договори страхування життя, здоров'я, майна, відповідальності зі страховими компаніями.

Страхові компанії акумулюють великі грошові фонди, розпоряджаючись грошима страхувальників.

Щоб відстежити якість наданих страхових послуг, надійність страхової компанії, держава регулює діяльність страхових організацій з допомогою страхового нагляду [28, с .23].

Держава зацікавлена в тому, щоб страхова діяльність розвивалася.

Це обумовлено двома основними причинами:

- розвинена страхова система здатна забезпечувати важливі народногосподарські завдання: відшкодовувати збитки громадян у разі надзвичайних ситуацій, тим самим не спустошуючи бюджет держави, інвестувати тимчасово вільні кошти страхових фондів в реальний сектор економіки, виробничу сферу;
- громадяни держави – страхувальники, вкладаючи свої гроші в страхові фонди шляхом укладення договорів страхування, повинні бути впевнені в їх надійності та потребують захисту держави від страхового шахрайства.

Страховий нагляд – одна з форм державного регулювання діяльності страхових організацій, контроль за дотриманням законодавства у сфері страхування, зокрема правил страхування, правомірності видачі ліцензії на здійснення страхової діяльності і т. д.

Ураховуючи світовий і вітчизняний досвід, можна виділити три форми здійснення державного нагляду за діяльністю страхових організацій в Україні:

- 1) ліцензійну;
- 2) контрольну;
- 3) статистичну [76, с. 310].

Мета ліцензування – формування інституту страховиків, який відповідає встановленому законодавством України стандарту підприємницької діяльності.

Цілями контрольної форми державного нагляду є дотримання інтересів суб'єктів страхової діяльності. Предмет зазначеного контролю – ведення страховиком фінансових операцій, пов'язаних з формуванням страхових резервів, розміщенням активів, забезпечення наявності вільних активів у розмірах не менше встановленого нормативу, а також відповідність діяльності виданій ліцензії.

Статистична форма державного нагляду здійснюється на основі перевірки фінансової звітності, що надається страховиком. Склад і форми бухгалтерської звітності, принципи бухгалтерського обліку та план рахунків затверджується відповідними нормативними документами. Страховики зобов'язані оприлюднювати річну звітність про свою діяльність, бухгалтерський баланс і фінансові результати діяльності за підсумком фінансового року.

Аналіз розвитку страхової діяльності в багатьох країнах дозволяє вітчизняним дослідникам дійти до висновку, що практично в усіх них діє система державного регулювання, хоча форми та методи, рівень розповсюдження такого регулювання різняться залежно від особливостей

конкретного ринку [77, с. 32] . Окрім того, кожна країна має свою систему страхового нагляду. У Великобританії, наприклад, функції страхового нагляду виконує з 1998 року Державне казначейство (тривалий час функцію нагляду виконував Департамент торгівлі та промисловості), в Австрії – Міністерство фінансів, у Франції – комісія з контролю за страхуванням; в Італії – Державний інститут контролю за діяльністю страхових компаній; в Нідерландах – Палата страхових справ; в Китаї – Китайський комітет по страховому регулюванню, у Росії – Федеральна служба з нагляду за страховою діяльністю, в Латвії – Державна страхова Інспекція [76, с. 310].

Страховий нагляд необхідний для контролю діяльності страхових компаній, щоб виключити шахрайство у сфері страхових послуг, відстежити дотримання страхового законодавства страховиками, здійснювати ліцензування та акредитацію професійних учасників страхового ринку.

Основні функції наглядового органу:

- удосконалення страхового законодавства, правил стандартизації, методик та інших документів, що регулюють ринок страхових послуг;
- нагляд за дотриманням вимог законодавства учасниками страхового ринку;
- розрахунок тарифних ставок за видами страхування, а також контроль за тарифною політикою страхових організацій;
- координація профоб'єднань страховиків;
- контроль суб'єктів страхового ринку по частині попередження їх банкрутства і відновлення платоспроможності.

Контроль за страховою діяльністю в Україні покладено на Національну комісію, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг та її органи на місцях. Нацкомфінпослуг здійснює свою діяльність на основі Закону України «Про Національну комісію, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг». Згідно цього закону, основними функціями комісії у частині нагляду за страховою діяльністю є:

- ведення Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків) та Державного реєстру страхових і перестрахових брокерів;
- розробка та вдосконалення проектів нормативних правових актів у сфері страхової діяльності;
- офіційні пояснення, коментарі, роз'яснення нормативно-правових актів, що стосуються страхування;
- контроль за дотриманням законодавства зі страхування;
- застосування санкцій до учасників ринку страхових послуг, які порушили вимоги страхового законодавства;
- проведення єдиної державної політики у сфері страхування;
- ліцензування та професійна акредитація учасників ринку страхових послуг;
- представлення інтересів України, що стосуються страхування, в міжнародних організаціях по страховому нагляду;
- захист небезпечних соціальних ризиків за допомогою обов'язкових видів страхування;
- контроль за платоспроможністю, інвестиційною діяльністю, тарифною політикою страхових організацій;
- забезпечення проведення дослідницько-методологічної роботи з питань страхової і посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, підвищення ефективності державного нагляду за страховою діяльністю;
- встановлення правил формування, обліку і розміщення страхових резервів та показників звітності;
- проведення і координація у визначеному законодавством порядку навчання, підготовки і перепідготовки кадрів та встановлення кваліфікаційних вимог до осіб, які здійснюють діяльність на страховому ринку, організація нарад, семінарів, конференцій з питань страхової діяльності;

- участь у міжнародному співробітництві у сфері страхування і посередницької діяльності у страхуванні та перестраховуванні, вивчення, узагальнення, поширення світового досвіду, організація виконання міжнародних договорів України з цих питань;
- здійснення організаційно-методичного забезпечення проведення актуарних розрахунків [78].

Кожна держава з ринковою економікою має незалежний спеціалізований орган з нагляду за страховою діяльністю. Оскільки страхування є одним із видів фінансової діяльності, у багатьох країнах такий орган, як правило, існує в складі Міністерства фінансів.

Нацкомфінпослуг здійснює регулювання, нагляд, законодавче забезпечення, ліцензування і контроль за небанківськими фінансовими структурами: кредитними спілками, недержавними пенсійними фондами, інвестиційними компаніями, страховими організаціями.

Безпосередні питання страхової діяльності знаходяться у компетенції Департаменту страхового регулювання та нагляду як структурного підрозділу Нацкомфінпослуг.

Департамент виконує такі завдання:

- державне регулювання та нагляд за наданням фінансових послуг страховиками та додержанням законодавства у цій сфері;
- захист прав споживачів шляхом застосування заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства страховиками, страховими та перестраховими брокерами;
- запровадження міжнародних правил розвитку ринку надання страхових і перестрахових послуг;
- узагальнення практики застосування законодавства України з питань страхування.

Департамент ухвалює рішення про реєстрацію страховиків і внесення їх до Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків); здійснює ліцензування діяльності страховиків; веде державний реєстр страхових і

перестрахових брокерів; реєструє правила страхування та зміни та/або доповнення до них; здійснює контроль за платоспроможністю страховиків і достовірністю інформації, яку вони надають; аналізує інформацію про стан і перспективи розвитку ринків фінансових послуг; здійснює перевірку діяльності страховиків і страхових посередників; надсилає страховикам обов'язкові до виконання розпорядження щодо усунення порушень законодавства та вимагає надання необхідних документів і т. ін.

Особливу увагу Нацкомфінпослуг приділяє контролю за платоспроможністю страховиків, розміщенню страхових резервів, реалізації Програм розвитку страхового ринку України.

Страховий нагляд Нацкомфінпослуг здійснює за трьома напрямками:

- попередній нагляд – здійснюється на стадії представлення документів на ліцензування. Відповідні підрозділи Нацкомфінпослугу вивчають представлені документи. Особлива увага приділяється правилам (умовам страхування, страховим продуктам), що розробляє страховик. При цьому звертається увага на відповідність правил вимогам законодавства, а також на те, щоб окремі положення не призвели до можливих зловживань з боку страхувальників і страховиків. Контролюються також розрахунки страхових тарифів;

- аналітичний нагляд – аналізується звітність, що щокварталу надають страховики. Нацкомфінпослуг звертає увагу на дотримання умов платоспроможності, визначених законодавчими і нормативними актами, а також на формування і розміщення резервів. Особливо ретельно аналізуються розмір і причини заборгованості перед страхувальниками. За результатами аналізу формується план перевірок страховиків на наступний за звітним квартал;

- контрольні перевірки на місцях – співробітники Нацкомфінпослугу перевіряють, аналізують первинну бухгалтерську і фінансову документацію, вивчають відповідність договорів страхування правилам, затвердженим при ліцензуванні і реєстрації. За результатами перевірок складаються акти, що є

підставою для застосування санкцій до страховиків. У разі необхідності Нацкомфінпослуг призупиняє дію ліцензії на страхування.

Державне регулювання страхової діяльності здійснюється також у деякій мірі місцевими органами державної влади. Але рішення цих органів мають обмежений діапазон дії. До компетенції місцевих органів влади відноситься визначення специфічних можливостей муніципального страхування, видання нормативних актів щодо контролю страховиків, що здійснюють страхування за програмами, розробленими з ініціативи місцевих органів влади [76, с. 312].

Згідно статті 30 Закону України «Про страхування» в Україні страховиками можуть бути лише юридичні особи, створені у формі акціонерного, повного, командитного товариств або товариства з додатковою відповідальністю [10].

Страховики зобов'язані додержуватися таких умов забезпечення платоспроможності:

- наявності сплаченого статутного фонду та наявності гарантійного фонду страховиків;
- створення страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань;
- перевищення фактичного запасу платоспроможності страховика над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

Мінімальний розмір статутного фонду страховика, який займається видами страхування іншими, ніж страхування життя, встановлюється в сумі, еквівалентній 1 млн. євро, а страховика, який займається страхуванням життя, - 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом валюти України [10].

До гарантійного фонду страховика належить додатковий та резервний капітал, а також сума нерозподіленого прибутку.

Згідно статті 31 Закону України «Про страхування» страхові резерви поділяються на технічні резерви та резерви зі страхування життя (математичні резерви). Формування резервів із страхування життя,

медичного страхування і обов'язкових видів страхування здійснюється окремо від інших видів страхування.

Страховики зобов'язані формувати і вести облік таких технічних резервів за видами страхування (крім страхування життя):

- незароблених премій (резерви премій), що включають частки від сум надходжень страхових платежів, які відповідають страховим ризикам, що не закінчились на звітну дату;
- збитків, що включають зарезервовані несплачені страхові суми та страхові відшкодування за відомими вимогами страхувальників, з яких не прийнято рішення щодо їх виплати або відмови у виплаті.

По резервах зі страхування життя страховики зобов'язані створювати і вести облік таких резервів:

- довгострокових зобов'язань (математичні резерви);
- належних виплат страхових сум.

Страхові резерви мають розміщуватися з урахуванням безпечності, доходності, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представлені активами таких категорій:

- грошові кошти на розрахунковому рахунку;
- банківські вклади (депозити);
- валютні вкладення згідно з валютою страхування;
- нерухоме майно;
- акції, облігації;
- цінні папери, що імітуються державою;
- права вимоги до перестраховиків;
- інвестиції в економіку за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України;
- банківські метали;
- кредити страхувальникам-громадянам, що уклали договори страхування життя, у межах викупної суми на момент видачі кредиту та під заставу викупної суми;

- готівка у касі в обсягах лімітів залишків каси.

Кошти резервів із страхування життя можуть використовуватися для довгострокового кредитування житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Здійснення інших видів кредитування страховикам забороняється.

Страховики відповідно до обсягів страхової діяльності зобов'язані підтримувати належний рівень фактичного запасу платоспроможності.

Запас платоспроможності (нетто-активи) страховика визначається вирахуванням із вартості майна (загальної суми активів) страховика суми нематеріальних активів і загальної суми зобов'язань, у тому числі страхових. Страхові зобов'язання приймаються рівними обсягам наявних страхових резервів.

Поряд з державним регулюванням страхуванню в Україні притаманна і саморегуляція. З метою формування розвиненого страхового ринку та його інфраструктури, вивчення і захисту інтересів страховиків у взаємовідносинах з державними, громадськими, міжнародними та іншими організаціями й установами, забезпечення рівних умов для всіх страхових організацій страховики в Україні об'єднані у Лігу страхових організацій України (ЛСОУ). Крім об'єднання страховиків на страховому ринку діє Федерація страхових посередників України та Товариство Актуаріїв України, що об'єднує спеціалістів з актуарних розрахунків [79].

Таким чином, в умовах трансформації ринку фінансових послуг державне регулювання набуває особливого значення, оскільки основним завданням державного регулювання є забезпечення розвитку національної системи страхування і здійснення контролю за страховим сектором та виникає потреба більш глибокого вивчення особливості механізму державного регулювання, його впливу на ефективність розвитку ринку страхових послуг. Отже, визначення сутності державного регулювання, його механізму та особливостей у сучасних умовах кризових явищ має особливо актуальне значення.

3.2. Відповідальність за порушення законодавства у сфері страхування

Правопорушення у сфері страхування – це одна з найсерйозніших проблем страхових компаній всього світу. В світовій індустрії втрати в результаті невиявлених афер складають в середньому 15-20 % від загальної кількості зібраних страхових платежів. Проте, правопорушення у сфері страхування негативно впливають не тільки на діяльність страхових компаній, але і на інших добросовісних учасників страхового процесу, зокрема страхувальників.

Більшість страхових компаній має справу з таким кримінальним явищем, як шахрайство. Збитки, які заподіюються страховим компаніям в результаті шахрайських дій несумлінних клієнтів (страхувальників) дуже значні і за різними оцінками коливаються від 1 до 2% від суми внесків, які поступили. Втім, серед страхувальників прийнято вважати, що від 10 до 20 % всіх страхових виплат доводиться на страхові випадки, які були підготовлені та інсценовані шахраями [80, с. 130].

Після отримання Україною незалежності питання правопорушень у сфері страхування не було актуальним. На сьогоднішній день правопорушення в даній галузі набуло масштабного явища, негативно впливаючи на всіх учасників страхового ринку. Прогалини в законодавстві, що існують в цій сфері, породжують відсутність офіційної статистики, внаслідок чого неможливо достовірно оцінити масштаби здійснених правопорушень.

Злочини у сфері страхування належать до злочинів з підвищеною суспільною небезпекою, оскільки ускладнюють або блокують виконання його основних завдань, пов'язаних з формуванням за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, вирівнювання витрат у зв'язку з настанням страхових наслідків [81, с. 98].

Порушення норм права вважається протиправною поведінкою. Взагалі правопорушення – це суспільно небезпечне, винне, протиправне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, за яку чинне законодавство передбачає юридичну відповідальність. Кожне правопорушення конкретне, оскільки його здійснює конкретний індивідуальний чи колективний суб'єкт у певну годину, у певному місці.

Щоб визнати ту чи іншу дію правопорушенням, необхідно встановити, чи має вона ознаки правопорушення. До основних ознак правопорушення належать:

1) суспільна небезпечність (шкідливість), тобто спричинення шкідливих наслідків чи загроза спричинення таких наслідків законним інтересам особи, суспільства, держави, які охороняються законом;

2) правопорушенням може бути тільки діяння – тобто у вигляді активної дії або у формі бездіяльності – коли норми права зобов'язують персону зробити певні дії, а персону їх не виконує ;

3) протиправність діяння, тобто це діяння повинне безпосередньо порушувати вимоги конкретної норми права. Діяння, не врегульовані чинним законодавством не вважаються правопорушенням;

4) винність діяння, тобто внутрішнє ставлення особи до вчиненого суспільно небезпечного діяння і його наслідків у формі умислу чи необережності. Про винність йде мова тоді, коли персону повинна була обрати варіант поведінки, але вчинила дії всупереч правовим нормам;

5) деліктоздатність суб'єкта, яка вчинила правопорушення, тобто персону за віком і станом психічного здоров'я усвідомлює характер своїх дій, керує ними та передбачає їх наслідки, а також може нести юридичну відповідальність за їх здійснення;

6) юридичне карне діяння, тобто за його вчинення передбачається певні вид і міра юридичної відповідальності у вигляді втрат особистого, майнового, організаційного чи матеріального характеру;

7) причинний зв'язок між діянням і соціально небезпечними наслідками, що наступили, тобто такі наслідки зумовлені саме цим діянням, а не іншими причинами [80, с. 131].

Отже, відсутність хоча б однієї з названих ознак не дозволяє розглядати діяння як правопорушення. Ознаки правопорушення повинні аналізуватись у сукупності, системно. Для того, щоб ті чи інші конкретні діяння було визнано правопорушенням, необхідно, щоб воно відповідало певним ознакам, які дозволяють відмежовувати правопорушення від порушення інших соціальних норм і утворюють поняття «склад правопорушення».

Виокремлюючи саме поняття шахрайства у сфері страхування В.В. Пластун визначає страхове шахрайство, як протиправну поведінку суб'єктів договору страхування, внаслідок чого суб'єкти договору страхування отримують можливість незаконно і безоплатно обертати капітал на свою користь [82, с. 479]. З одного боку вона спрямована на здобуття страхувальником страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довірою, або внесення меншої ніж необхідно, при нормальній оцінці ризиків, страхової премії, а також приховування важливої інформації при висновку або в період договору страхування. З іншого боку це відмова страховика від виплати страхового відшкодування без належних, зазначених в законодавстві, правилах страхування причин [83, с. 401].

Шахрайство у сфері страхування є різновидом економічної злочинності, що найчастіше проявляється у фінансово-грошових відносинах у сфері страхування. Таке шахрайство є найдинамічнішим видом тіньової діяльності, оскільки темпи його поширення і охоплення ним різних сфер життєдіяльності значно випереджають темпи формування законодавчої бази, що повинна регулювати і контролювати, а також стимулювати його розвиток [84, с. 320].

Найпоширеніші схеми правопорушень у сфері страхування пов'язані із страхуванням відповідальності власників автотранспорту, з інсценуванням або фальсифікацією дорожньо-транспортних пригод, викрадень автомобілів.

Велика кількість злочинів здійснюються у сфері особистого страхування: в страхуванні подорожуючих за кордон шляхом фальсифікації медичних рахунків і завищення цін на медичні послуги; в медичному страхуванні шляхом інсценування нещасних випадків і травм; в накопичувальному страхуванні життя. Раніше, на початковому етапі розвитку страхування, злочини скоювали окремі несумлінні громадяни, то тепер це цілі злочинні групи, досвідчені і добре підготовлені [80].

Правопорушення скоюються в області, пов'язаній з укладанням, дією і виконанням договорів про обов'язкове або добровільне страхування. Його особливість, в порівнянні з іншими сферами суспільного життя, заснована на тому, що винуватець шляхом обману або зловживання довірою:

- 1) порушує відносини по захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні певних наслідків (страхового випадку) за рахунок грошових фондів, сформованих із сплачених ними страхових внесків;
- 2) отримує з цього незаконну матеріальну вигоду, одночасно заподіюючи майновий збиток законним власникам.

Найбільш розповсюдженим кримінальним правопорушенням у сфері страхування є шахрайство у сфері страхування. Існують різні підходи до визначення такого явища, як шахрайство у сфері страхування. У вітчизняній літературі переважає розширювальне трактування поняття «шахрайство у сфері страхування». Під шахрайством у сфері страхування розуміється «протиправна поведінка суб'єктів договору страхування, направлена на отримання страхувальником страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довір'ям або внесення меншої, ніж необхідно при нормальному аналізі ризику, страхової премії, а також замовчення важливої інформації під час укладення або в період дії договору страхування, а також відмова страховика від виплати страхового відшкодування без належних, зазначених у законі та правилах страхування підставах або гарантій, внаслідок чого суб'єкти договору страхування дістають можливість незаконно і

безвідплатно отримувати його в свою користь» [85, с. 6]. Зазначимо, що до шахрайства у сфері страхування відносяться всі види протиправних дій у сфері страхування незалежно від їх суб'єктів, наявності кримінального складу тощо.

На думку М. С. Жилкіної, це не так, оскільки далеко не всі юридичні факти містять склад злочину – шахрайство. «До того ж об'єднувати в одне поняття і правопорушення, вчинені проти страховика, і правопорушення, вчинені страховиком або особою, що видає себе за його представника, необґрунтовано ні з юридичної, ні з економічної точки зору.

Крім того, таке узагальнення не робить відмінності між шахрайством і іншими кримінальними злочинами, між порушеннями кримінального і цивільного (страхового) права, а це також неправомірно» [86, с. 20].

У вітчизняній літературі існує ще проміжна позиція, згідно якої під шахрайством у сфері страхування розуміються всі шахрайства (в розумінні ст. 190 Кримінального Кодексу України), що мають відношення до страхування. Прихильники цієї позиції в поняття «шахрайство у сфері страхування» включають «злочини, вчинені фіктивними страховими організаціями (філіалами, представництвами), що не мають законних прав страхових посередників тощо» [87, с. 57].

Українське кримінальне законодавство не знає самостійного складу злочину «шахрайство у сфері страхування». Тому обмани щодо наявності страхового випадку або розміру страхової суми, що призвели до протиправного заволодіння чужим майном, а також злочини псевдостраховиків кваліфікуються, за статтею 190 Кримінального Кодексу України, як звичайне шахрайство [88].

Отже, можна зробити висновок, що ні законодавство, ні юридична практика так і не сторили єдиного підходу до визначення поняття і правового змісту такого суспільно небезпечного злочинного діяння, як шахрайство у сфері страхування.

Очевидно, що для більш детального вивчення поняття терміну «шахрайство у сфері страхування» треба звернутися до досвіду зарубіжних країн, де вказане злочинне діяння не є таким «молодим» і вже накопичений значний досвід у визначенні правового змісту, кваліфікації і протидії правопорушенням у сфері страхування.

За кордоном прийнято використовувати інший підхід до поняття шахрайства у сфері страхування. Там шахрайство у сфері страхування вважається умисним злочином, направлений на обман страхової компанії і вчинене страхувальником (вигодонабувачем) з метою необґрунтованого збагачення за рахунок страхувальника шляхом спотворення інформації про об'єкт страхування, здійснення дій, направлених на настання страхового випадку або збільшення суми страхового відшкодування.

На відміну від законодавства України в кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних країн шахрайство в страховому бізнесі (зловживання в страхуванні) передбачено спеціальними статтями кримінального кодексу.

У Кримінальному кодексі Австрії шахрайські дії, пов'язані із страхуванням, включені в розділ злочинних діянь проти чужого майна (§ 151) і полягають в: «руйнуванні, пошкодженні або укритті речі, застрахованої від руйнування, пошкодження, втрати або крадіжки; нанесенні собі або іншому обличчю тілесного пошкодження або спричиненні шкоди здоров'ю або спробі вчинити ці дії, з наміром створити собі або іншій особі майнову вигоду, пов'язану із страхуванням. Карається позбавленням волі до шести місяців або штрафом» [89, с. 89].

Кримінальний кодекс Голландії, а саме стаття 327, передбачає покарання тієї особи, «яка шляхом майстерного прийому вводить в оману страховика щодо обставин, що відносяться до страхування, примушуючи його укласти договір, який він би не уклав на інших умовах, якби знав істинне положення справ. В такому випадку використовують покарання – позбавлення волі не більше одного року або штраф» [90, с. 395].

Кримінальний кодекс Польщі, а саме стаття 298 відносить шахрайські дії у сфері страхування до злочинів проти господарського обігу і визначає їх як «дії того, хто з метою отримання компенсації за договором страхування викликає подію, яка з'явиться підставою для виплати такої компенсації. Злочин може бути покарано позбавленням волі на термін від 3 місяців до 5 років» [91, с. 180].

Значна увага проблемі правопорушення у сфері страхування приділяється у США. «За оцінками американських експертів, втрати від правопорушень у сфері страхування в США складають 100 мільярдів доларів в рік, 10% всіх претензій є шахрайськими» [92, с. 5]. Такий високий рівень розповсюдження даного злочину обумовлюється тим, що страхування є обов'язковим в багатьох сферах життя кожного громадянина США. Так, наприклад, найбільша кількість шахрайських дій здійснюється в таких сферах обов'язкового страхування, як медичне страхування, страхування працівників від нещасних випадків, страхування автотранспортних засобів.

У США проблема протидії шахрайству у сфері страхування розв'язується на найвищому, законодавчому рівні. 47 штатів визнають шахрайство у сфері страхування як злочин, при цьому 37 штатів кваліфікують шахрайство у сфері страхування як найтяжче із злочинних діянь, в 42 штатах існують спеціальні Бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування. В 26 штатах діють спеціальні закони, присвячені різним видам шахрайства у сфері страхування, в основному це шахрайство в автострахуванні, страхуванні працівників від нещасних випадків, медичне страхування та ін. Крім існування спеціальних законів штатів про шахрайство у сфері страхування, в США існує Модельний закон про шахрайство у сфері страхування від 02.03.1995 року. Багато штатів поклали саме даний акт в основу власного законодавства про шахрайство у сфері страхування. Цей закон визначає шахрайство у сфері страхування наступним чином: «шахрайською дією у сфері страхування вважається здійснення будь-якою особою умисної дії, направленої на позбавлення прибутку іншої особи.

Шахрайством є обман страхової компанії, повідомлення помилкових даних при укладенні договору страхування, при подачі заяви про страхове відшкодування» [92, с. 23]. Дане визначення включає всю різноманітність шахрайських схем, які здійснюються страхувальниками, оскільки всі вони за своєю суттю є обманом страхової компанії.

Для протидії правопорушенням у сфері страхування в США на федеральному рівні діє Національне бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування (National Insurance Crime Bureau), крім того, практично в кожному штаті існує особливий державний орган, який займається виявленням і розслідуванням шахрайства у сфері страхування. Так, в 24 штатах Бюро по боротьбі з шахрайством у сфері страхування («Insurance fraud bureaus») існують при Департаменті страхування штату. Підрозділи по боротьбі з шахрайством в штатах Південна Кароліна, Невада і Пенсільванія взагалі є частиною відомства Генерального Аторнея (тобто є реальними «силовими» органами) [93 с.150].

Діяльність вищезгаданих органів по боротьбі з шахрайством у сфері страхування регулюється спеціальними законами штатів. В основі багато кого з цих законів лежить Модельний закон про бюро по боротьбі з шахрайством («Model Insurance Fraud Act»). Даний акт також визначає права і обов'язки, компетенцію слідчих, регулює процедуру проведення розслідування, наділяє слідчих широкими оперативно-розшуковими повноваженнями, аж до здійснення арешту.

У Канаді основну роботу з протидії правопорушенням у сфері страхування здійснює спеціальний комітет при Страховому бюро Канади (IBC). Даний орган тісно співпрацює з канадською поліцією в розслідуванні шахрайських дій у сфері страхування. Канадська поліція навіть розробила спеціальний «Протокол по боротьбі з шахрайством», в якому визначається поняття шахрайства у сфері страхування і позначені основні положення по його попередженню, виявленню та припиненню. Допомогу Страхового бюро Канади і страховим організаціям в розслідуванні шахрайства у сфері

страхування надають численні незалежні бюро розслідування, що займаються тільки питаннями страхування і мають спеціальну ліцензію на це [93 с.156].

В Україні, як вже було відзначено раніше, шахрайство у сфері страхування, зазвичай кваліфікується статтею 190 Кримінального кодексу України Шахрайство. Проте, правозастосовча практика за статтею 190 Кримінального кодексу України така, що для правоохоронних органів злочин повинен бути вчиненим, тобто страхова компанія повинна виплатити відшкодування, і лише потім звертатися до суду. В цьому випадку страховик відмовляє у виплаті відшкодування підозрюваному в шахрайстві і обґрунтовує свою відмову іншими причинами, формально не пов'язаними з шахрайством.

Очевидно, що для ефективної протидії правопорушенням у сфері страхування необхідне більш чітке законодавче закріплення поняття шахрайства у сфері страхування і покарання за нього. Діюча редакція статті 190 Кримінального кодексу України не враховує особливості сучасних економічних відносин і введення нової статті у Кримінальному кодексі України, дозволить більш чітко відділити кримінально карні діяння від цивільно-правових відносин.

Отже, розглянувши міжнародний досвід протидії правопорушенням у сфері страхування пропонуємо доповнити статтю 190 Кримінального кодексу України «Шахрайство» новою статтею 190-1: шахрайство у сфері страхування. При цьому в Кримінальному кодексі необхідно зберегти і класичне формулювання, яке трактує шахрайство як розкрадання або придбання права на чуже майно шляхом обману або зловживання довір'ям.

Підводячи підсумок всьому вищесказаному, без сумніву, можна стверджувати, що для ефективної протидії правопорушенням у сфері страхування перший і найочевидніший крок – це формування єдиного підходу до поняття шахрайства у сфері страхування і закріплення його на законодавчому рівні. Іншим важливим кроком буде запровадження

міжнародного досвіду системи колективної безпеки в страхуванні, тобто об'єднання зусиль всіх страхових компаній в боротьбі з шахрайством, створення спеціальних державних органів і центрального банку даних по випадках шахрайства у сфері страхування, законодавче наділення співробітників служб безпеки страхових компаній і спеціально створених органів по розслідуванню повноваженнями для проведення оперативно-розшукових заходів щодо випадків здійснення правопорушень у сфері страхування.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного комплексного дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків, спрямованих на досягнення поставленої мети, основними з яких є наступні.

1. З точки зору фінансового права, страхування це – сукупність фінансово-правових норм, що регулюють відносини із формування цільових фондів грошових коштів, призначених для відшкодування збитків, завданих внаслідок реалізації певних страхових ризиків (природного, техногенного соціального та іншого характеру), передбачених законом та (або) договором, шляхом розкладки суми збитків поміж учасників формування цих фондів. Фінансово-правові норми, що встановлюють вимоги до платоспроможності страховика, напрями використання коштів страхових фондів, контролю (нагляду) за фінансовою діяльністю страховиків – формують відповідний фінансово-правовий інститут.

2. Основними принципами розвитку страхового ринку є: вільний рух капіталів та страхових послуг на території України; захист прав споживачів страхових послуг, включаючи формування системи гарантування забезпечення виплат за договорами довгострокового страхування життя та за договорами страхування; вільний вибір страховика; прозорість діяльності учасників страхового ринку; уніфікація процедур страхування; використання міжнародного досвіду; державне регулювання та нагляд у сфері страхування, а також формування системи запобіжного (пруденційного) нагляду, включаючи впровадження системи оцінки діяльності страховиків на основі застосування міжнародних стандартів обліку й фінансової звітності; невтручання органів державної влади в поточну діяльність учасників страхового ринку; рівність перед законом усіх учасників страхового ринку; функціонування страхового ринку на засадах вільної конкуренції.

3. Сучасний етап становлення фінансово-правового регулювання страхування, неможливо розглядати без дослідження його історико-

правового аспекту. Попри те, що форми й методи страхування під впливом часу змінювалися, їх можна розглядати як прообраз сучасних форм страхування, які виникають сьогодні в Україні. Реалізація такого підходу надає можливість не тільки коригувати чинне законодавство, а й створювати надійні механізми правового захисту інтересів громадян через гарантування державою діяльності страховиків та інших фінансових організацій у правовому полі чинного законодавства.

4. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законами, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел. Залежно від страхового випадку є такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття.

Питання діяльності систем соціального страхування значною мірою залежать від національних особливостей і розвиненості систем соціального захисту, що слід враховувати при формуванні системи соціального страхування у вітчизняній практиці. Сучасна система соціального страхування в Україні за своїм змістом не є страховою у класичному розумінні, оскільки зберігає і виконує функції соціального забезпечення (допомоги) – розмір страхових внесків не узгоджується з рівнем соціального і професійного ризику, обсягом прав і гарантій страхувальників і застрахованих, має місце їх відчуженість від участі в управлінні фондами тощо. Соціальне страхування не лише виконує компенсаторні функції

актуалізації соціальних ризиків, тобто подолання несприятливих наслідків ризикової ситуації, а й функцію їх попередження. У цьому полягає основна відмінність соціального страхування від соціального забезпечення, яке надається тільки в несприятливих життєвих ситуаціях.

5. Особисте обов'язкове страхування стосується певних категорій працівників (поліцейських, працівників прокуратури, військовослужбовців та ін.) і зумовлене виконанням ними своїх професійних обов'язків, які можуть призвести до втрати ними життя, здоров'я та працездатності. При укладанні договору обов'язкового страхування ні у страховика, ні у страхувальника практично не лишається «свободи маневру», адже всі суттєві моменти будь-якого виду обов'язкового страхування, навіть сама форма договору, заздалегідь визначені законодавчими актами. Страхові відносини виникають згідно із законом, а страхування здійснюється на підставі відповідних законодавчих актів, якими передбачено перелік об'єктів, що підлягають страхуванню; перелік страхових подій, винятки з них; максимальні страхові тарифи і мінімальні страхові суми; рівень страхового забезпечення та інші суттєві моменти. Форми типових договорів і порядок проведення обов'язкового страхування визначається Кабінетом Міністрів України.

Поняття «державне обов'язкове особисте страхування» означає, що джерелом сплати страхових платежів є державний бюджет і в разі неплатоспроможності страховика з таких видів страхування держава гарантує виконання зобов'язань перед страхувальниками. Що ж до інших видів обов'язкового особистого страхування, то держава за ними не відповідає за зобов'язання страховика, а лише у формі закону зобов'язує юридичних і фізичних осіб вносити кошти для забезпечення суспільних інтересів.

Обов'язкове майнове страхування державних та комунальних підприємств включає в себе страхування засобів водного транспорту, майнових ризиків за угодою про розподіл продукції, передбачених Законом України «Про угоди про розподіл продукції», об'єктів космічної діяльності

(космічна інфраструктура), які є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі та ін.

6. Контроль за страховою діяльністю в Україні покладено на Національну комісію, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг та її органи на місцях. Вона здійснює свою діяльність на основі Закону України «Про Національну комісію, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг».

Поряд з державним регулюванням страхування в Україні притаманна і саморегуляція. З метою формування розвиненого страхового ринку та його інфраструктури, вивчення і захисту інтересів страховиків у взаємовідносинах з державними, громадськими, міжнародними та іншими організаціями й установами, забезпечення рівних умов для всіх страхових організацій страховики в Україні об'єднані у Лігу страхових організацій України. Крім об'єднання страховиків на страховому ринку діє Федерація страхових посередників України та Товариство Актуаріїв України, що об'єднує спеціалістів з актуарних розрахунків.

7. Майбутнє українського страхування, а також ринку страхування взагалі залежить від правильної розробки законодавчої бази та наближення її до міжнародних стандартів. У зв'язку з останніми змінами страховикам дозволяють здійснювати інвестування. Особлива риса страхової галузі серед інших фінансових секторів – страхові резерви, які компанії накопичують із року в рік для виплати своїм клієнтам. Відповідно до Програми розвитку вітчизняного страхового ринку, їх дозволено інвестувати у високорентабельні проекти з урахуванням їх пріоритетності за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України.

8. Адміністративно-правове регулювання страхування, є невід'ємним елементом взаємовідносин уряду зі страховими організаціями. Важливим при цьому є оптимальне поєднання регулювання і дерегулювання страхової діяльності, впровадження ліберальної системи адміністративно-правового

регулювання страхування, що забезпечить зменшення тиску держави на страхові організації, збалансованість інтересів суб'єктів страхових відносин і регулюючих їх органів, а також сталий розвиток страхового ринку та економіки в цілому.

9. Розглянувши міжнародний досвід протидії правопорушенням у сфері страхування пропонуємо:

- доповнити ст. 190 Кримінального кодексу України «Шахрайство» новою статтею 190-1 «Шахрайство у сфері страхування». При цьому в Кримінальному кодексі необхідно зберегти і класичне формулювання, яке трактує шахрайство як розкрадання або придбання права на чуже майно шляхом обману або зловживання довір'ям, враховуючи наявність таких норм в багатьох законодавствах розвинених країн. Можна стверджувати, що для ефективної протидії правопорушенням у сфері страхування перший і найочевидніший крок — це формування єдиного підходу до поняття шахрайства у сфері страхування і закріплення його на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірбулевська О. В. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку регіонів України . Вісн. Кременчуцького нац. ун-ту імені Михайла Остроградського. Кременчук, 2006. № 5 (40), ч. 1. С. 143–145
2. Любенська О. Ключові принципи страхування: вимоги Міжнародної асоціації органів нагляду за страхуванням. Страхова справа. 2001. № 4. жовт.-груд. С. 92-95.
3. Советский энциклопедический словарь. [науч.-ред. совет: А. М. Прохоров (пред)]. М.: «Советская энциклопедия», 1981. С. 1288.
4. Янишен В. П. Понятие и признаки страховых правоотношений в Украине: дис. канд. юрид наук : 12.00.03. В.П.Янишен. Харьков, 1997. 195 с.
5. Шиминова М. Я. Государственное страхование в СССР (правовые вопросы). М.: Наука. 1987. С. 39
6. Н. Б. Пацурія, І. М. Войцеховська, А. С. Головачова. Правове регулювання діяльності у сфері страхування та перестрахування: проблеми теорії та практики. Монографія, 2017. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/22963/1/N_Patsuriia_I_Voitsekhovska_N_Golovachova_FPMV.pdf
7. Ойгензихт В. А. Проблема риска в гражданском праве. Душанбе: Изд-во ИРФОН, 1972. 224 с.
8. Серебровский В. И. Страховой риск. Сб. ст. кафедры «Проблемы современного права» и правового факультета Харьковского ин-та народного хозяйства, посвященный памяти академика В. М. Гордона. 1927. С.195
9. Воблый К. Г. Основы экономии страхования. М.: Анкил, 1993. С. 34.
10. Закон України «Про страхування» від 07.03.1996р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 18. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
11. Пылов К. Понятие страхового случая. Советская юстиция. 1981. № 2. С. 10.

12. Шахов В. В. Введение в страхование. 2-е изд. М.: Финансы и статистика. 2001. 289 с.
13. Финансовое право: учебник для юрид. ин-тов. Под ред. Б. А. Ровинского. М.: Юрид. лит. 1971. С. 247-248.
14. Шевчук, О. Р. Сутність страхування як інституту фінансового права
URL:<https://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/download/220/218>
15. Москаленко О. В. До питання класифікації принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Вип. 16. 2011.
URL:https://www.google.com/url?q=http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/znphknpu_pravo_2011_16_15.pdf&sa=U&ved=0ahUKEwjAnfKx_e_eAhXkkosKHfLrBQcQFggEMAA&client=internal-uds-cse&cx=012955353415694750662:xqp2arcxmo4&usg=AOvVaw1aSioBXaUzY8qA7Eew9-K2
16. Кожевников С. Н. Общеправовые и отраслевые принципы: сравнительный анализ. Юрист. 2000. № 4. С. 64-68.
17. Журавка О. С. Теоретичні основи формування страхового портфеля. Бізнес Інформ. 2012. № 5. С. 201–204
18. Постанова правління Національного банку України «Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року» від 18.06.2015 № 391. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.
19. Жилкина М. С. Государственное регулирование страхового рынка в США. 1999. № 10. С. 38-43

20. Кінащук Л. Л. Організаційно-правові особливості функцій та принципів страхування. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 10. С. 47-50
21. Шевчук О. Р., Ментух Н. Ф. Принципи фінансово-правового регулювання страхування в Україні. Наукові записки. Серія: Право. Випуск 4. 2018 URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/Pravo/Vypusk_4_2018/20.pdf
22. Любенська О. Ключові принципи страхування: вимоги Міжнародної асоціації органів нагляду за страхуванням. Страхова справа. 2001. №4. жовт.-груд. С. 92-95.
23. Шевчук О. Р. Фінансово-правові принципи страхування в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 4. С. 68-72.
24. Ментух Н. Ф. Гармонізація законодавства України про фінансові послуги з правом європейського союзу в рамках угоди про асоціацію між
25. Мамедов А. А. Финансово-правовое регулирование страховой деятельности. М. : Юриспруденция. 2004. 144 с.
26. Макарова Ю. М. Финансовое право РФ в области страхования. Страховое право. 2000. № 3. С. 54-55.
27. Ермакова Т. С. Финансовые правоотношения (теоретические проблемы). Учебное пособие. Л.: Изд-во ЛГУ. 1985. 358 с.
28. Удалов О. С. Засади страхової політики у сфері інвестиційної діяльності. Імперативи розвитку юридичної та безпекової науки: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 15 квітня 2010 р.). К.: Ліпкан О. С. 2010. С. 57
29. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
30. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським співтовариством та Україною, підписана 16.06.1994 р., рат. 10.11.1994 р. ЗУ № 237 947 ВР // URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

31. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до Порядку розгляду контролюючими органами скарг на вимоги про сплату недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та на рішення про нарахування пені та накладення штрафу» від 14.08.2017 № 692. Офіційний вісник України від 26.09.2017 2017 р. № 75.

32. Наказ Міністерства фінансів України «План рахунків активів, капіталу, зобов'язань та операцій бізнесу та підприємств» від 09.12.2011 № 1591. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.

33. Біла Л. Р., Царьова Л. К. Право власності в Україні в умовах ринкових відносин. Право України. 2005. № 12. С. 93-96

34. Пацурія Н. Б., Белова О. А., Безручко Ю. В. Правове регулювання страхування роздрібних фінансових послуг в Європейському Союзі та в Україні: порівняльно-правовий аналіз. Центр учбової літератури. 2007. 196 с. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2012/05/16/201205160000001200.pdf>

Україною та ЄС. Актуальні проблеми правознавства. 2016. № 1. С. 214 - 216.

35. Страхове право: навч. посіб. за ред. Ю. О. Заїки. К.: Істина. 2004. 192 с.

36. Івасечко У. В. Історія розвитку страхування в Україні та нормативно-правове регулювання його обліку. Економічний аналіз. Вип. 10. Ч. 2. 2012. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecan_2012_10\(2\)_54.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecan_2012_10(2)_54.pdf)

37. В. Й. Плиса Страхування. Навчальний посібник. К.: Каравела, 2005. 392 с.

38. Новая философская энциклопедия: в 4 т. Под редакцией В. С. Степина. М.: Мысль. 2001.

39. «Вчені записки», збірник наукових праць КНЕУ. 2006. С. 145-150.

40. Majerkiewicz Wojciech Dzieje w Polsce ubezpieczen URL://http://ekonomia.opoka.org.pl/aktualnosci/finanse/1910.1,Dzieje_ubezpieczen_w_Polsce.htm.
41. Ігор Любашенко «Укрдержстрах» (НАСК «Оранта»), Декрет «Про страхування». URL: <http://www.polis.ua/insurance/histories/oranta>
42. Желтоіосов В. М., Гудакова Л. В. Фінансово-кредитні відносини в Росії: історичний аспект: Навч. допомога. 2-е вид. Краснодар: Кубанський держ. ун-т. 2008. 347 с.
43. Страховий ринок в Україні: стан, проблеми, перспективи. Національна безпека і оборона. 2003. № 6 (42). С. 27
44. Петров Ю. А. «СРСР та Міжнародний ринок страхування».
45. Страхування: Підручник. Керівник авт. кол. Осадець С. С. КНЕУ 1998. 528 с.
46. Філонюк А. Ф. Кроки становлення страхового ринку України або 10 років життя єдиної страхової сім'ї. 2004. Фориншурер. URL: <https://forinsurer.com/public/03/01/16/235>
47. Соболев Р. Г. Правове регулювання страхової діяльності в Україні. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/2/09.pdf>
48. Носенко М. С., Півторак С. І. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку інвестиційної діяльності страхових компаній в Україні. 2012. № 1. С. 222-227.
49. Страхування: навч. посіб. Говорушко Т. А., Стецюк В. М.. за ред. Говорушко Т. А. К.: Львів: «Магнолія 2006». 2014. 328 с. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13506/1/all..pdf>
50. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування № 23 від 14 січня 1998. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>.
51. Надрага В. І. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування як механізм компенсації соціальних ризиків. Демографія та соціальна економіка. № 1 (21). 2014. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/21/12.pdf>

52. Регламент Ради Європейського Союзу «Про застосування схем соціального забезпечення щодо осіб, що працюють за наймом, та їхніх сімей під час пересування в межах Співтовариства» від 14 червня 1971 № 1408/71. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_653.

53. Координація соціального забезпечення : комплексний посібник для України (Social Security Coordination: A comprehensive guide for Ukraine). Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Київ: МБП, 2012. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_189518.pdf.

54. Соціальне страхування : підруч. за ред. О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ. 2016. 516 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/14756/1/%D0%A2%D0%BE%D0%B%D1%83%D0%B1%D1%8F%D0%BA.pdf>

55. Положення Кабінету Міністрів України «Про Пенсійний фонд України» від 23 липня 2014 р. № 280. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>.

56. Юровська В. В. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2012. № 24. С. 559-568

57. Постанова правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності «Про затвердження Порядку надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності застрахованим особам у разі ліквідації (реорганізації) підприємства, установи, організації, припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, що має найманих працівників» від 03 квітня 2012 № 16 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0923-12/sp:max25>.

58. Надрага В. І. Соціальне страхування в системі регулювання соціальних ризиків. 2014. № 2. С. 99-103 URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77145/19-Nadruga.pdf?sequence=1>

59. Малікіна О. А., Давидченко І. М. Досвід зарубіжних країн у сфері соціального страхування. Наукові праці. 2017. С. 13-15 URL: <http://official.chdu.edu.ua/article/viewFile/120716/115659>
60. Мальований М. І. Історія розвитку соціального захисту у світі. Інноваційна економіка. 2011. № 22. С. 253–258
61. Рівчаченко С. Б. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 5/1. С. 191–196.
62. Безугла В. О. Соціальне страхування : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури. 2011. 208 с.
63. Роїк В. Д.. Соціальне страхування. 2016. 256 с. URL: <https://biblio-online.ru/viewer/socialnoe-strahovanie-392786>.
64. Загребя І. Л. Напрями реформування системи соціального страхування в Україні. Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. 2009. № 16. С. 284–290.
65. Радецька О. О. Особливості реформування системи соціального страхування в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 2. Т.1. С. 172–174.
66. Базилевич В. Д. Страхування : підручник за ред. В. Д. Базилевича. Київ: Знання, 2008. 1019 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Bazylevych_Viktor/Strakhuvannia.pdf
67. І. Автушенко Страхування життя та здоров'я військовослужбовців України.. Етнічна історія народів Європи. Київ. Випуск 43. 2014. С. 112-116. URL: https://www.google.com/url?q=http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/eine_2014_43_19.pdf&sa=U&ved=0ahUKEwixondm_DeAhUJkCwKH TSdD6UQFggEMAA&client=internal-uds cse&cx=012955353415694750662:xqp2arcxmo4&usg=AOvVaw21EvyZo6qKR7W9gMaBTGQW

68. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

69. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов обов'язкового державного страхування спортсменів вищих категорій» від 31 травня 1995 № 378. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378-95-%D0%BF>.

70. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 1 липня 2004 № 1961-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/959-96-%D0%BF>.

71. Стецюк В. М., Толстенко О. Ю.. Особливості обов'язкового майнового страхування в умовах еволюційного розвитку. Наукові записки. 2012. С. 208-212. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwiw5IuRpuPeAhXwoosKHSH3AIsQFjAAegQICRA C&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgibin%2Firbis_nbuv%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FNznuoa_2012_20_46.pdf&usg=AOvVaw1bUwDeaDx2j6GZ4UhFeb0l.

72. Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхова справа. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Товариство «Знання». 2002. С. 24-30.

73. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р. № 41. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>

74. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків» від 23 квітня 2003 № 590. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2003-%D0%BF>

75. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку і правил здійснення обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації»

від 6 вересня 2017 № 676 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2017-%D0%BF>.

76. Соболев Р. Г. Інституційне та законодавче забезпечення державного регулювання страхової діяльності. Актуальні проблеми державного управління. 2012. № 1 (41). С308-313. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdy_2012_1_43.pdf.

77. Філонюк О. Ф. Страховий ринок України в контексті світових тенденцій 2006 року Страхова справа. 2007. № 1. С. 32–37.

78. Указ Президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» від 23 листопада 2011 №1070/2011. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.

79. Селезньов В. В. Основи ринкової економіки України. Посібник. К.: Економічна освіта. 2006. 688 с.

80. Заєць О. М. Протидія правопорушенням у сфері страхування: порівняльно-правовий аспект. 2014. С.130-134.

81. Пластун В. Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 254: В 6 т. Т. II. Дніпропетровськ. 2009. С. 477-488.

82. Заєць. О. М. Злочини що виникають у сфері страхування: шахрайства та основні його вид. 2014. С. 98-103

83. Барановський О. І. «Відмивання грошей»: сутність і шляхи запобігання. Харків: Форт. 2003. 472 с.

84. Романюк Т. В. Світовий досвід протидії шахрайству на ринку страхових послуг/ Науковий вісник. 2009. № 1. С. 319-323.

85. Митрохин В. К. «Внимание! Страховое мошенничество». М.: ТОО «Люкс-арт». 1995. 92 с.

86. Жилкина М. С. Страхование мошенничества: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения. М.: Волтерс Клувер, 2005. 192 с.
87. Ларичев В. Д., Галагуза Н. Ф. Борьба с мошенничеством в сфере страхования. Финансовый бизнес. 1999. № 7. С. 57-60.
88. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
89. Уголовный кодекс Австрии. Пер. с нем. А. В. Серебрянниковой. М., 2001. 287 с.
90. Уголовный кодекс Голландии, под ред. Волженкина Б. В., пер. с англ. Мироновой И. В. 2-е изд. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс». 2001. 510 с.
91. Уголовный кодекс Польши. Науч. ред. доц. Лукашова А. И., проф. Кузнецова Н. Ф. Вступ. статья доц. Лукашова А. И., проф. Саркисовой Э. А.; Пер. с польского Барилевич Д. А.. СПб., 2001. 346 с.
92. Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z»: Thomas Investigative Publications. 2004. 120 p.
93. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англия, США, Франции, Германии, Японии). Сб. законодательного материала. МГУ им. Ломоносова М. В., юридический факультет. Под ред. Козочкина И. Д. М.: Зерцало. 2001. 352 с.